ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ŞTIINŢIFICE
SERIA III TOMUL VI MEM. 2

3

VIAŢA ŞI OPERA LUI CAROL DAVILA

1828—1884

(CU OCAZIUNEA CENTENARULUI NAŞTERII SALE)

DE

Dr. G. Z. PETRESCU

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1929

VIAȚA ȘI OPERA LUI CAROL DAVILA

1828—1884

(CU OCAZIUNEA CENTENARULUI NAȘTERII SALE)

DE

DR. G. Z. PETRESCU

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1929

Carol Davila la 1870.

VIAȚA ȘI OPERA LUI CAROL DAVILA

1828—1884

(CU OCAZIUNEA CENTENARULUI NAȘTERII SALE)

DE

Dr. G. Z. PETRESCU

Prezentată de D-l. Dr. G. Marinescu
Ședința dela 8 Fevruarie 1929

A face biografia unui bărbat ilustru nu este tocmai ușor, căci pentru a-i zugrăvì toate trăsurile în chip impunător se cere neapărat mare luare aminte. Dar, după cum a zis ALEXANDRU DUMAS, când scrie cineva viața unui Iuliu Cezar, unui Carol cel Mare sau a unui Napoleon, nu mai este nevoie de felinarul lui Diogen spre a găsì omul. Faptele sale vorbesc de sine. Apoi când, de mâna sa, a rămas așternut pe hârtie ceva pornit din adâncul cugetului și simțirei sale, atunci ne dăm repede seamă că felinarul lui Diogen îl avem: Dinaintea noastră, resfirându-i slovele, ca prin farmec se desprinde deslușit în licărirea unui amurg glorios drept aureolă, figura măreață nemuritoare ce râvnim s'o cunoaștem.

Sfântă icoană ne apare astfel astăzi, când cetim scrisorile sale, unul din cei mai mari între marii Români cari au conlucrat la edificiul minunat al renașterii țării noastre, ales între aleși, creator, inițiator și educator în domeniul culturei naționale, ba câteodată, chiar factor hotărîtor în destinele țării; acela care s'a desvăluit în admirabila declarație:

«Găsind pe malurile Dunării o nouă patrie, România, o Franță a Orientului, în ideile, tradițiunile și aspirațiunile de civilizațiune ale surorii celei mari, am devenit cu inima și în

faptă cetățean român, cu o îndoită iubire pentru patria de origină »... marele DAVILA.

Că fusese străin, o spune aevea numele său; dar atâta tot. Cei ce au avut fericirea de a-l cunoaște de aproape, bine știu că nimic n'a rămas străin din această măreață personalitate, îndată ce și-a legat soarta de aceea a țării pe care și-o alesese ca patrie de adopțiune. Iar aceea cari de acuma vor aflà ce a simțit el și ce a făcut pentru această țară, nu pot decât a se umple de mirare ce bun Român a fost: Român adevărat, mai adevărat decât mulți Români din naștere!

Vieața lui CAROL DAVILA este pentru oricine o pildă de virtute rară și patriotism neîntrecut.

Auspiciile sub cari s'a deschis cariera sa și cari au avut o înrâurire puternică asupra întregii sale activități, au fost: Un timp, un om și o credință.

Timpul, foarte propice cel puțin în privința dispoziției spiritelor, a fost epoca HELIAZILOR, GOLEȘTILOR, BOLINTINENILOR, BĂLCEȘTILOR, etc., când poporul începuse a cere *lumină* și în toate direcțiile se făceau cele mai mari sforțări pentru a împlinì lipsuri lăsate de veacuri ce nu putuse fi folosite de cultură și progres.

Omul, BARBU ȘTIRBEI-Vodă, Domnitor în adevăr luminat și însuflețit de o vie dorință de a face fericirea țării sale, erà cel ce se gândise să-și asigure elementul cel mai nemerit spre a realizà un așezământ de folos obștesc în atâtea privințe. El îi înlesnise debutul, îl sprijinise și-l apărase cu hotărîre prea scurtul timp, cât domnise. Părăsind tronul, îl lăsà cu prestigiul pe care-l merità; acela al unui prieten stimat de Domn.

Credința a fost aceea de care s'a arătat pătruns el însuși, că nu este nici un grad de cultură de care ar fi inapt Românul. Această credință a păstrat-o neclintită până ce triumfă în măsura înțeleptelor sale prevederi și în chip strălucit a ajuns să dovedească inanitatea credinței opuse.

In condiții favorabile și înzestrat cum erà, opera sa a fost ca munca unui semănător vrednic într'o țarină aleasă.

Primit-au deapururea ogoarele mănoase ale țării noastre sământă, când bună, când rea. Și a încolțit fiecare, a crescut și a rodit, după cum i-a fost prielnică vremea mai din belșug sau

mai slab. De luat aminte numai atâta este, că de câte ori semănătorul erà bărbat de frunte sămânța fu de soi, și-a dat rod însutit. Dar *de frunte* ca Davila, mai rar a fost vreunul.

* * *

Ce știm despre copilăria lui Carol Davila?

Nimic sau mai nimic. Născut în 1828, 8/IV, la Parma — în unele acte este scris: *lângă* Parma — a fost trimis de mumă-sa la rude ale ei din Francfort pe Main, cari au avut însărcinarea de a-l crește, mai mult în taină, până la vârsta adolescenței. La aceà epocă, sub tutela și îngrijirea unui prieten devotat al familiei, Doctorul A. GUÉPIN, făcù studii secundare la Limoges, în Franța, apoi tot în aceà țară se destină carierii farmaceutice și în Angers debută ca elev practicant într'o oficină.

Foarte curând însă fu atras de studiul medicinii și înscriindu-se în Școala «*de plein exercice*» din Angers se semnală prin inteligența sa și focul cu care îmbrățișă atât învățătura cât și îndatoririle ce aveà în serviciul spitalicesc. Fu în toate eminent, mai întâiu ca student, apoi ca intern al Spitalelor, preparator de chimie și în fine prosector, aceste trei funcții obținute prin concurs. Cursurile școlii ca și serviciul în spitale, le încheià ca laureat.

Tristă, firește, a fost copilăria acestui ilustru bărbat; tristă și întunecată. I-a lipsit lui aceà caldă palpitație a sânului matern, care desmiardă și mângâie, amorțește durerea și trezește nădejde; aceà neadormită solicitudine blândă, care umple pruncia de o senină nepăsare, așà de dulce și de binefăcătoare. A fost ca un orfan... Și, totuș, dacă una ca aceea care după ani, când vlăstarul părăsit ajunsese brad falnic dar bătut de furtună, îi scrià: «*Cher gutes Kind* [1])»... «*Mon bon enfant*»... «*Que je voudrais vous voir* [2])!... *Que ne donnerais-je pas pour vous serrer dans mes bras et vous dire quelques paroles maternelles!... Cher, très cher enfant*» [3])..., dacă i-ar fi întins brațele în adevăr și, cu

[1]) Scrisoare a Comtesei MARIE D'AGOUT, din Paris, 3. IV. 1853.

[2]) Idem din 26/X 1853.

[3]) Idem din 14/III 1854.

hotărîre semeață, s'ar fi destăinuit lui: «Ești zămislit de mine»... sufletul său ar fi îmbrățișat cu atâta foc aceà mărturie târzie a vocii sângelui, încât ar fi iertat și uitat vitregia lipsei *ei* de lângă leagănul său... căci sufletul său erà fără prihană.

Decât, este neîndoios că lipsa aceea n'a rămas fără înrâurire asupra firii tânărului FRANCISC CAROL. I-a dat o maturitate timpurie, o concentrație și o rezervă, care-l făceau cam posac. In schimb a fost cauza extraordinarei sale puteri de voință și a milei sale nețărmurite pentru toți desmoșteniții soartei. Puteà el, din țara sa de adopțiune, să scrie fără umbră de fățărnicie [1]: «*Je ne veux vous parler que du bien que j'ai pu faire, conformément à la parole de celle qui disait un jour: Nous devons tous aspirer à l'immortalité parmi nos amis. Nos oeuvres doivent nous survivre. Faire le bien c'est remplir la mission humaine. J'ai fait mon devoir dans la mesure de mes forces*».

In mare parte — neapărat — i-au fost înnăscute însușirile bune ce le-a manifestat nu numai dealungul întregii sale cariere, dar și în toată viața sa de om. Și tot aceea care-i fu un timp sfetnică, pe cât de devotată pe atât de slăvită, ca una ce-l cunoșteà prea bine, da chezășie de aceasta, când pentru a-l îmbărbătà, în grele încercări, îi declarà: «*J'ai confiance en votre étoile et surtout en ce que l'expérience a du ajouter à vos qualités innées*» [2].

Deprins de tânăr cu muncă intensă, el n'a încetat cât a trăit de a desfășurà o activitate fără preget, în diferitele direcțiuni în cari împrejurările îl aduceau să-și cheltuească puterile. In toate, gestul și fapta sa a avut mereu un temeiu de iubire și devotament neprecupețit. Ca cetățean, ca părinte, ca medic, ca educator, DAVILA fu un model de inimă caldă și îndurare.

Plin de entuziasm, față de întinsul câmp de muncă ce i se deschideà la 1853, când de-abià ieșit Doctor din Facultatea de Medicină din Paris, fu trimis de aceasta să organizeze în Principatul Valachiei, Țara Românească de atunci, un serviciu sanitar al armatei, dar și plin de iluzii, erà el. Iluziile — vai! —

[1]) Scrisoare către Comtesa de CHARNACÉ, din 12/VIII, reproducând o sentință a Comtesei D'AGOUT, muma ei.

[2]) Scrisoare a Comtesei D'AGOUT, din 18/I 1854.

prea repede erà să le piardă una câte una, nu l-a părăsit însă niciodată entuziasmul.

Sosind în București, tânărul medic nu făcù impresie prea bună asupra lui Vodă ȘTIRBEY; nu de alta, dar n'aveà decât 25 ani și Domnitorului îi veneà greu a crede că, acest flăcău cu plete aurii, alb și rumen la față ca o fetișcană, va aveà darul de organizație pe care-l așteptà dela omul cerut din Franța. Apoi îl văzù la lucru și se luminà. Când BARBU ȘTIRBEY părăsì Domnia, DAVILA aveà în el, un amic sincer binevoitor. De multe ori i-a scris în urmă fostul Domnitor: «*Cher Davila*» sau «*Cher ami*»... și cu ce asigurare solemnă de înalta stimă ce-i juruise, căci îl prețuià și ca om. Iată o pildă:

«*Connaissant votre caractère noble et consciencieux, et comptant sur vos sentiments de sincère amitié que j'ai su apprécier en toutes occasions je vous confie en quittant le pays:*

1. *Un pli cacheté...*
2. *Un écrin... C'est un dépôt sacré qui m'a été confié et que je ne puis à mon tour confier en de meilleures mains*»[1])...

Ii da o misiune delicată, dovadă de încredere nemărginită.

Cu altă ocazie, bătrânul Principe, nu se poate reține de a manifestà călduros iubirea sa părintească pentru acel bun prieten: «*J'aurais été si heureux de pouvoir vous presser sur mon coeur qui est et restera toujours pour vous comme vous l'avez connu*»... Și mai departe: «*Je vous embrasse, cher et bon ami avec toute la tendresse du coeur*»[2]). Dar pentru a-și câștigà această inimă, câte probe de toate virtuțile, dase tânărul, fără 'ndoială!

Ce impresie i-a produs medicului francez, lumea necunoscută în care sosià, este ușor de închipuit. Atâta numai că el nu erà omul care să schimbe, după impresii, calea pe care și-o proiectase, nici nu aveà timp pentru a cumpănì partea de agrement sau dezagrement ce i-o puteà oferì locul și împrejurările, în cari trebuià să se achite de o misiune atât de grea ca a sa. Gonì deci orice impresie rea și cu hotărîrea tenace care-l caracterizà începù opera căreia se închinase.

---

[1]) Scrisoare de la ȘTIRBEY-Vodă, din 3/15 Maiu 1859.

[2]) Idem, din Orșova 6 August 1859.

Au fost ani de trudă neînchipuită, acei câțiva în cari fără ajutoare de nici un fel, avù de împlinit lipsuri simțite în tot ce priveà căutarea medicală a militarilor, luptând cu inerția ba chiar recalcitranța inherentă stărilor primitive. Fusese numit «Ober-Stab-Doctor», grad asimilat cu cel de maior și aveà, ca principală funcțiune, conducerea serviciului medical din Spitalul Oștirii dela Mihai-Vodă, o adevărată ruină, focar permanent de infecție.

Armata noastră, înființată prin Regulamentul Organic, mai avusese în răstimpul de douăzeci de ani trecuți și alți medici șefi însărcinați cu căutarea bolnavilor dela Mănăstirea Mihai-Vodă, pe ORSONI, un medic mediocru, pe VON MEYER, medic instruit dar lipsit de ideal și energie, apoi pe WITTMANN șchiopul, fire dreaptă dar apatică. Ca el, erau toți străini, dar străini au și rămas până ce au părăsit țara fără a fi lăsat urme de vreo activitate apreciabilă. Câtă schimbare după abià un an dela sosirea lui DAVILA! Spitalul, de bine de rău, erà refăcut, epidemiile din el înnăbușite și un corp de infirmieri pregătiți pentru serviciu de chiar tânărul lor șef, urmau cu perfectă disciplină pilda sa de zel și exactitudine. El, spirit pătrunzător și prevăzător, pricepuse că cel mai mare ajutor pentru sine ca și cel mai efectiv folos pentru armată, nu-l puteà așteptà decât dela personalul special pe care singur și-l va creà. Incepuse așadar, în chip modest, prin a instruì soldați spre a-i face felceri.

Cu așà un maestru, nu este de mirare că unii din acești infirmieri au ajuns mai târziu Doctori și medici capabili.

Frumoasele succese pe cari le repurtau așà de repede ostenelile lui DAVILA, fură întrerupte la sfârșitul primului an de două întâmplări nenorocite. Prima, un reumatism poliarticular acut, contractat în locuința umedă pe care o ocupase sub Mănăstirea Mihai-Vodă, singura disponibilă în apropiere de Spital, urmat de o artrită purulentă a cotului drept, îi puse un timp zilele în primejdie.

Două luni pline zăcù în chinuri, fără familie în jurul său, fără alt sprijin moral decât, din când în când, ca o adiere a zefirului după arșița zilei, ecoul unei duioase mângâieri din depărtare:

«Cher, très cher enfant... Vous avez bien raison de penser que mon coeur est navré de vos souffrances, navré surtout de n'y pouvoir apporter à la distance où nous sommes, ni soulagement, ni consolation.

J'admire votre courage vraiment héroïque. Le destin est rude envers vous mais nous saurons le conjurer» [1]...

Au fost poate aceste cuvinte leacul magic, care i-a sporit răbdarea și i-a susținut puterea de voință într'atât încât refuză cu tărie operația, chiar când i se arătă că singură amputația brațului ar puteà să-i scape vieața. *«Je n'y tiens pas assez pour jamais vouloir la conserver à un tel prix»* [2]... afirmà el unui prieten din Franța. Scăpă de moarte — din fericire pentru țară — dar păstră un braț ankylozat în unghiu drept.

Iată-l deci infirm, în floarea tinereții, el care muncise atâta și care mai aveà atâta de făcut! Nu se puteà împăcà cu această stare. Se arătă atunci pe cât de cerbicos pe atât de ingenios întru aflarea îndreptării, pe care puteà s'o mai aștepte.

«Je viens de faire une machine de flexion et d'extension. C'est tout simplement une double goutière articulée dont les extrémités se rapprochent où s'éloignent au moyen d'une longue vis... Je souffre d'atroces douleurs et j'ai gagné environ deux pouces les premiers huit jours»... scrià aceluiaș prieten. Rezultatul erà slab și i-a trebuit o îndelungă încordare pentru a obține mai mult.

Bolnav fiind, un alt dezastru se nărue peste el. Armatele rusești pornite în contra Turciei, ocupă, la începutul lunei Martie 1854, Principatele, dezarmând oștirea românească... Domnitorul este nevoit să părăsească țara și Comandantul trupelor de ocupație, Generalul BUDBERG înlătură pe DAVILA din funcțiunile sale, înlocuindu-l în Spitalul dela Mihai-Vodă cu un medic rus.

Aveà acum de ales între a se întoarce în Franța, unde-și puteà croì o carieră de seamă și a rămâne în București, spre a fi gata, când timpuri mai bune ar sosì, să reià greaua sarcină ce o acceptase. Cu mult înainte, călăuza conștiinței sale, aceea

---

[1]) Scrisoare a Comtesei MARIE D'AGOUT, din Paris 14/III 1854.

[2]) Scrisoare către MARCÉ, din 8 Aprilie 1854.

care îl îmbărbătà cu vorbele: «*Je fais les voeux les plus constants et les plus maternels pour votre bonheur*» [1]), îi scrisese:

«*Ce sera au pis-aller, une épreuve utile, si ce n'est pas la fortune, que votre mission chez les Valaques et vous retrouverez toujours ici un pis-aller*» [2]).

Și acuma nu lipseà de a-i da un îndemn categoric și insistent:

«*Pourquoi ne revenez-vous pas ici? Vous ne me dites pas le motif qui vous retient à Bucarest. Je ne le devine pas. S'il n'est pas majeur, je pense que toute considération devant céder aujourd'hui devant le soin de rétablir votre santé, il faudrait venir à Paris prendre l'avis de nos médecins et, selon toute vraisemblance, aller tremper votre bras dans les eaux souveraines des Pyrénées. A votre âge, avec votre courage admirable, votre patience et cette force de vie qui est en vous, avec l'amitié vive de tant de personnes qui vous portent un intérêt sérieux, vous regagnerez vite le temps qu'un sort cruel vous dispute. Je crains que votre convalescence là-bas, où les sujets de tristesse et d'irritation se renouvellent à toute heure, ne soit plus longue qu'en France*» [3]).

El însă nu venise acì în căutare de avuții și aveà conștiința de valoarea sa, care-i garantà mai mult decât «un pis-aller». Avù pe deasupra încredere *în steaua sa și în ceeace experiența adăugase la calitățile sale înnăscute*. Sănătatea știà că i-o va readuce «*cette force de vie*» a tinereții. Se decise să rămână pe loc și făcù bine.

N'a trecut decât o vară, în care se putù întremà cu totul, și când la începutul lui Septemvrie, o armată austriacă readuse în Muntenia pe fostul ei Domnitor, DAVILA primì din Biarritz o veselă împărtășire la nădejdea ce-i creșteà în piept:

«*Je vois avec une grande joie que les événements prennent un tour meilleur pour vous et je me plais à croire qu'avant peu les injustices qui vous ont été faîtes par les barbares seront réparées...*»[4]).

---

[1]) Scrisoarea Comtesei D'AGOUT, din 3/IV 1853.
[2]) Idem, din 11/VI 1853.
[3]) Idem, din 14 Maiu 1854.
[4]) Idem, din 13 Sept. 1854.

Ea fu de bun augur căci la 1 Octomvrie erà restabilit în gradul și funcțiunile sale, reîncepând cu o vigoare nouă activitatea sa ce erà să devină din ce în ce mai folositoare țării. Incă din August dealtfel se făcuse apel la luminile sale, fiind teamă de holeră, care bântuià în Turcia. El, care se distinsese altădată combătând această boală epidemică în Franța, fu chemat din ordinul lui MEHMED SADIC Pașa, Comandantul Capitalei, să chibzuiască cu Comitetul Sanitar, măsuri grabnice pentru preîntâmpinarea pericolului. A redactat atunci un regulament foarte amănunțit, cuprinzând măsurile profilactice ce i se arătase a fi cele mai eficace și practice. In Martie următor primì dela Sultanul ABDUL MEDJID ordinul Imperial Medjidie clasa III-a.

Acele două grele încercări pe care i le adusese anul 1854 au oțelit omul, pregătindu-l de a se plecà cu resemnare stoică în fața soartei, mai târziu, când scris i-a fost să primească lovituri ale ei mult mai crunte.

* * *

De când sosise în București, DAVILA arătase puțină aplecare pentru îndeletnicirea principală a celorlalți medici în vază de atunci: clientela. Aceasta îl obosià, îl distrà dela ocupațiile sale absorbante și-i răpeà un timp prețios. Fiind însă o natură simțitoare și prietenoasă nu s'a putut sustrage cu totul dela practica pe care i-a adus-o ca o obligație simpatia și încrederea inspirată tuturor câți îi făceau cunoștința. In cei doi-trei ani în cari a practicat, a reușit a strânge câteva sute de galbeni și armat cu acest mijloc, a început a-și desfășurà geniul creator.

Iată cum expune el însuși această parte din opera sa, fără emfază, fără a se lăudà:

« *J'ai fondé dans l'espace d'une année de mes propres deniers un musée d'anatomie et une bibliothèque scientifique. J'ai organisé une école de chirurgie, qui d'après la promesse de Monsieur de Talleyrand recevra sa sanction dans le congrès de Bucarest. Je puis dire que j'ai tout le mérite de cette organisation, car du 4 déc. 1855 jusqu'au 12 mars 1856 j'ai habillé et entretenu l'école*

à mes frais. J'ai voulu, envers et contre tous qu'elle existât. Aujourd'hui je suis contrarié dans tous mes projets par le changement de gouvernement, mais ce temps d'épreuves passera. Le Comte Coronini a visité mes établissements, m'a décerné un sabre d'honneur et, dans une lettre bien sentie m'a exprimé sa satisfaction. Vous voyez que je mérite l'approbation de votre mère »[1]).

Aprobarea lui CORONINI însemnà desigur mult pentru tânărul Ober-Stab-Doctor. Dar pare că mai mult ținea el la aprobarea acelei *mame* pe care o pomenește în chip așà de familiar, dovadă de evlavia ce i-o păstrà. Oare n'aveà ea mai multă grije de ce i se întâmplà lui și nu simțià ea mai multă bucurie decât oricine, de câte ori îi reușià sârguința? Nu-l dojenià ea câteodată ușor?

«*Souvenez vous Monsieur le Docteur que vous n'êtes plus jeune!*» Și nu-i potolià tot ea mâhnirile, cu cugetări și sfaturi înțelepte?

«*Le train du monde ne change pas; c'est toujours la même suite d'illusions et de déceptions, de préjugés et de présomption. Tachons seulement de ne pas recommencer trop souvent les mêmes expériences*»[2]).

Crease un învățământ nou în țară «*envers et contre tous*»! Cine oare erau acești toți cari se împotriveau unui așà mare folos adus poporului?

Erau mai ales confrații străini mai tineri, cari n'aveau nimic în contra persoanei lui, dar pe cari îi nelinișiià Instituția, căci în concurența elementelor autochtone, pe care aveà să le scoată în număr Școala lui DAVILA, vedeau sfârșitul domniei lor. Erà însă printre ei și protomedicul NICOLAE GUSSI, Român grecizat, indiferent în privința concurenței — fiind om ajuns — și adversar al Școlii numai din dispreț suveran pentru capacitatea tineretului țării. Când vizită pentru prima oară în 1857 școala în plină funcțiune, nu se rușină a declară în fața elevilor că «toată osteneala erà zadarnică deoarece Românul nu este în

---

[1]) Scrisoare către Comtesa de CHARNACÉ, din 12 August 1856.

[2]) Scrisoarea Comtesei d'AGOUT, din 26 Dec. 1854.

stare să învețe medicina. Medici pentru armată se puteau aduce destui din Atena ».

Acest dușman al poporului reprezintà autoritatea sanitară a Principatului. Și mai erau și alții cari spuneau ca el. DAVILA însă aveà credința sa nestrămutată.

I-a fost deajuns încuviințarea Domnitorului din 4 Decemvrie 1855, pentru a deschide de îndată Școala de Chirurgie, fără a mai așteptà atribuirea fondurilor necesare întreținerii ei, și cu cheltueala sa personală o duse până ce, prin decretul Domnesc din 6 Martie 1856, ea fu înzestrată cu un capital special și anumite venituri fixe. Decretul hotărà transformarea Școlii de Mică-chirurgie, înființate pe lângă Spitalul dela Mihai-Vodă, cu scopul de a formà felceri militari, într'una de un rang mai înalt. De fapt însă, înființând prima sa școală, DAVILA se gândise la mai mult; planul său erà făcut. Scopul ce-l urmărià el deatunci, erà crearea de medici militari iar nu numai de felceri.

Pornise lucrul modest și cu pretenții reduse, atât din prudență, spre a nu pare prea îndrăsneț și a întărâtà pe opozanți mai înainte de a fi făcut experiența prealabilă, dovadă de temeinicia întreprinderii sale, cât și din lipsa desăvârșită de mijloace didactice de care suferià Principatul.

După aducerea, cu bani agonisiți de el, a Muzeului anatomic și a Bibliotecii, care apoi se mai îmbogățì și din diverse daruri, putù, însfârșit, să dea instrucțiunii elevilor săi desvoltarea ce o dorià. Personal se aflà la dispoziția sa, relativ bun. Nu se sfiì deci a adoptà în privința materiilor de studii, programa școlilor secundare de medicină din Franța.

Erà firesc lucru ca DAVILA, când luă sfârșit Domnia lui BARBU ȘTIRBEY, să fie cam îngrijat de soarta instituției ce de curând luase ființă. Totuși Caimacamia care urmă și noul guvern se arătară nu numai foarte favorabili operei sale, dar și dispuși a ascultà propunerile meritosului Director pentru toate îmbunătățirile de adus condițiunilor în cari ea funcționà.

Fericirea lui DAVILA fu deplină când, la 16 August 1857, Principele AL. D. GHICA, Caimacamul Țării Românești, decretă transformarea Școlii de Chirurgie dela Mihai-Vodă în « Școală Națională de Medicină și Farmacie », iar Impăratul NAPOLEON

III prin Decretul din 23 Noemvrie acelaşi an, recunoşteà Şcoala de Medicină din Bucureşti, asimilând-o cu cele secundare din Franţa şi dând absolvenţilor ei dreptul de a trece ultimele examene la orice Facultate franceză, cu obţinerea diplomei de Doctor. Şcoala se deschideà deodată cu 110 elevi. Acum îşi atinsese ţelul.

Cât muncise şi stăruise atât în ţară cât şi la Paris, unde se duse anume în toamna anului 1857, se poate uşor închipuì şi s'a recunoscut deatunci. Deaceea Consiliul Administrativ extraordinar, hotărînd a supune la aprobarea Caimacamului proiectul de regulament al Şcolii de Medicină, recomandă totdeodată «meritul şi zelul d-lui Doctor DAVILA la recompensa Inaltului Guvern». Pe de altă parte, în Franţa, TALLEYRAND, care se ţinuse de făgădueală, puse la cale pe deasupra decorarea lui DAVILA şi-i dete apoi o dovadă de deosebită consideraţie, anunţându-i în persoană telegrafic la 7/19 Ianuarie 1858, numirea sa în gradul de cavaler al «Legiunii de Onoare».

Nu trecuse un an şi din partea Regelui Sardiniei, VICTOR EMANUEL II, Şcoala lui DAVILA obţinuse în acel regat aceleaşi avantagii ca şi în Franţa. Lui, creatorului, îi creşteà inima văzând aşà succes şi toată mulţumirea sa se revărsà în bunătatea şi grija părintescă ce le arătà tinerilor, pe cari, odată cu intrarea lor în şcoală, pare-că-i înfiià pe toţi.

«El iubià pe elevi în atât — a scris unul din cei mai vechi şi mai de valoare, Profesorul C. SEVEREANU, — încât şi lumea îi numià: copiii lui DAVILA; iar el, când vorbià de ei, îi numià «*Copilele mele*».

«El se interesà de toate, nu pierdeà nimic din vedere». Se ocupà de sănătatea elevilor ca şi de dispoziţiile lor. Ii îndemnà la studiu, ca şi la îndeplinirea tuturor datoriilor lor civice. Ii stimulà şi-i încurajà prin toate mijloacele; astfel, prin distribuirea de premii la toţi câţi se distingeau, premii pe cari multe le procurà cu spesele sale. Dar mai presus de toate le servià de exemplu viu prin cuvântul şi gestul său, prin activitatea sa neobosită şi prin echitatea de care erà nedespărţită orice măsură ce isvorà din matura sa chibzuinţă.

Unirea Principatelor, la care DAVILA a aplaudat din toată inima, atât ca om de bine cât şi ca sincer filo-român, aduse o

dublă încununare a extraordinarei vrednicii ce arătase până atunci.

Mai întâiu situaţia sa deveni cu mult mai considerabilă, fiind numit «Medic-Colonel şi Doctor de căpetenie al Armatei româneşti», adică al unei armate îndoite de ce fusese mai înainte şi într'un Principat cu o însemnătate pe care n'o aveà mica Ţară Românească a lui ŞTIRBEY-Vodă.

A urmat însă altceva, care pentru el erà fără îndoială o satisfacţie superioară şi mult dorită totdeodată, căci pentru ea îşi depusese toată silinţa. Aceasta a fost înălţarea elevilor celor mai înaintaţi ai şcolii sale, în număr de zece, «la rangul de Medici de batalion cl. II, asimilaţi gradului de sublocotenent». Erau primii medici autochtoni puşi în slujba oastei. Cu ei organizaţia Serviciului Sanitar militar luà înfăţişarea visată de marele lui întemeietor şi deacum el puteà sperà că fără de piedeci, cu timpul o va aduce la desăvârşire.

Tot în anul 1859, Spitalul Oştirei putù părăsì mănăstirea Mihai-Vodă spre a se instalà într'un local clădit special şi care, pe lângă spaţiul îndestulător ce-l oferià instituţiei prezintà şi condiţiuni higienice apreciabile. Aceasta fu iarăşi o isbândă a lui DAVILA.

CUZA-Vodă ştiù să-l preţuească; îi arătă întotdeauna cea mai mare deferenţă. Decum şi-a organizat Statul Major Domnesc, nu lipsì de a cuprinde în el şi pe Medicul-Şef al Oştirii şi acesta fu unul din aleşii cu cari Domnitorul se duse la Constantinopole spre a se prezintà Sultanului.

Dar afară de aceste onoruri cu cari se răsplăteau atâtea merite, ALECSANDRU ION I se gândì şi la demnităţi noui cu cari învestindu-l, puteà să-i lărgească câmpul de activitate, ceeace corespundeà în totul năzuinţelor neobositului organizator. Măsura şi-o dase în armată; rămâneà ca să fie pus în poziţie de a folosì ţării pe cât se simţià el şi-l vedeau toţi că este capabil. Fu numit mai întâiu Efor al Spitalelor civile şi semnală de îndată prezenţa sa în această însemnată Instituţie prin două inovaţii capitale: Concursul pentru ocuparea posturilor de medici în spitale şi consultaţiile gratuite pentru săracii ce nu se internau. In anul următor însă a ajuns să poată da o şi mai mare desfăşurare talentelor sale prin numirea sa în capul Admi-

nistrației generale a Serviciului Sanitar, cu titlul de Inspector general. Anul 1860 fu cu deosebire rodnic. Eforia Spitalelor Civile înființează Internatul în medicină și admite prin concurs 12 elevi din al doilea rând al școlii, în locurile de Interni de pe la diferitele spitale. Pe alți șase elevi din prima promoție și anume din cei ce fusese înaintați medici de batalion, Guvernul îi trimite în străinătate, patru la Paris și doi la Turin, pentru a-și trece doctoratele. DAVILA însoțì pe cei ce se duceau în Franța, având el însuși o misiune de studii în folosul spitalelor.

Grădina botanică dela Cotroceni, altă admirabilă creațiune a Directorului Școlii de Medicină, datează din același an, fiind lucrată de horticultorul ULRICH HOFFMANN, însă după un plan întocmit cu DAVILA încă din 1857.

In fine tot în 1860, DAVILA pune bazele Farmacopeei române, prin numirea unei comisiuni la Administrația generală a Serviciului Sanitar, cu însărcinarea lucrărilor pregătitoare. Acestea se terminară curând și urmă elaborarea definitivă a operei care se încredință farmacistului român CONST. C. HEPITES.

Dar activitatea continuă a lui DAVILA nu se exercità numai în sfera organizației și administrației. Ocupațiile științifice și profesorale îl pasionau și ele. Erà dealtfel înzestrat cu mari calități didactice, după cum a arătat elevul său GRECESCU: «Aveà dicțiunea magistrală și măreață; expunerea sa, limpede și cu șir, pe care știà s'o împodobească cu oarecare cuvinte de spirit și de *àpropos* ce-i aparțineau, erà largă în vederile sale, măsurată, coherentă, neobositoare și lesne de înțeles de fiecine». Fiind specializat în chimie încă de pe când studià la Angers, unde fusese preparatorul lui MALAGUTTI, erà natural ca să-și ia sarcina de a predà aceà știință în școala fundată de el. Dar nu se mulțumì cu atât și pe lângă cursul de chimie care și-l rezervă toată viața sa, mai făcù un timp și curs de bandaje și aparate de fracturi, precum și de clinică medicală.

Apoi, ca și cum râvna sa de a răspândì lumină în jurul său s'ar fi simțit stânjenită de numărul prea redus de auditori ce-i oferea școala, deschise chiar în 1856, în Colegiul Sf. Sava, o serie de conferințe publice de Chimie, însoțite de experiențe și demonstrații practice, cari avură loc în toate duminecile de până în 1859. Aceasta erà o noutate pentru publicul Ca-vară

pitalei și succesul ei fu deplin. Auditorul numeros și ales urmă cu mare ardoare de a se instruì lecțiunile pline de farmec ale maestrului. Felul cum le făceà îi sporiră nu numai reputația de savant dar și popularitatea.

La una din conferințe, între alte trăsături de duh, dete și pe cea următoare: Voind să probeze o reacție prin ștergerea cernelei de tipar, luă o bucată de ziar și o muiă într'un lichid. Preparatorul însă pregătise o soluție prea slabă și cerneala nu se șterse. Ziarul din întâmplare erà «Românul». Atunci, cu un ton jumătate glumeț, jumătate pătruns, DAVILA declară: «Vedeți că Românul nu piere»! Intărind pe urmă soluția, reușì experiența cu altă maculatură, în mijlocul aplauzelor generale.

* * *

Anii treceau, aducând necontenit dovezi noui de destoinicia fără seamăn a celui ce ajunsese în capul tuturor instituțiilor medicale ale României, iar legăturile sufletești dintre el și țara căreia se devotase, se îmmulțeau și se strângeau din ce în ce mai mult. Aceea însă care trebuià să le cimenteze pe toate prin duioșia și puterea sentimentelor ce-o împrejmuiau, întemeiarea unui cămin familial propriu, în sânul societății de care nu se mai puteà despărțì, n'a fost pentru el decât un izvor de amare suferințe. In 1860 când se puteà simțì fericit, privind chiar cu oarecare mândrie înapoi la ce produsese el în 6—7 ani, moartea îi răpì aproape deodată, o soție iubită cu care erà căsătorit de mai puțin ca un an și primul său copilaș.

Durerea sa fu mare. Dar acum nu mai erà singur, aveà o familie care cu el plângeà pe cea pierdută și nu-i lipseau prietenii spre a-i aduce cuvinte de mângâiere și îmbărbătare. Unul din cei dintâiu fu iarăși Domnitorul de odinioară, pe prietenia căruia de mult știà că se poate bizuì. El îi scrià din Nizza la 7/19 Martie 1860:

Cher Davila,

Je ne viens pas vous consoler mais mêler mes larmes aux vôtres. Au milieu des illusions du bonheur vous venez d'être réveillé en

sursaut par un coup de foudre. A votre âge les impressions sont vives. Votre première épreuve a été des plus rudes; mais, cher ami, c'est la destinée de l'homme. La vie n'est qu'une lutte continuelle. Heureux encore celui qui y a entrevu quelques heures de bonheur.

Recueillez cher ami toutes vos forces, ne vous laissez pas abattre par l'adversité. Si quelque chose pouvait contribuer à adoucir votre peine, veuillez croire qu'il y a des coeurs qui sentent tout ce qui se passe dans le vôtre et en partagent toute la douleur...

Ştirbey

La vârsta sa, de sigur, nu se puteà lăsà a fi doborît de adversitate, el un model de energie dovedită în atâtea împrejurări!

Se reculese şi se întremă repede, adăugând încă la firea sa altruistă până la extrem, în care se manifestă atunci imperios o laturе de aleasă gingăşie: Grija de orfani.

Impresii vii, negreşit, avusese. Dar cea mai vie a fost aceea produsă de faptul că-şi văzù o clipă pruncul rămas fără mamă şi aceasta în inima sa ce sângerà, îşi avù răsunetul. DAVILA se mângâià luând o hotărîre mare.

MARIA DAVILA, dispărută dintre vii în floarea tinereţii, erà fiica unică a unui medic francez C. A. MARSILLE, stabilit în ţară din timpul lui GR. GHICA şi însurat cu o fată de boier, SULTANA COLCEAG, stăpână pe o avere însemnată. Erà şi aceasta o femeie de bine şi, faţă de grozava nenorocire ce o isbise, nu puteà să-şi astâmpere întrucâtva focul inimii, decât îmbrăţişând cu grăbire idea generoasă a nobilului ei ginere: El îi restituià toată zestrea fiicei pierdute, pe care o moştenià prin decesul copilului, îndrumând-o ca din această bogăţie să întemeieze o instituţie pentru creşterea orfanilor. Aceasta fu obârşia Azilului de fete dela Cotroceni.

O asemenea munificenţă ar fi însemnat din partea celor mai mulţi un gest frumos, netăgăduit lăudabil în sine, dar banal. Din partea lui DAVILA erà ceva mai mult decât un sacrificiu bănesc. El nu aduceà prinos un simplu ajutor material unui aşezământ, a cărui grije alţii s'o poarte mai departe, ci odată

cu un început, făceà și un legământ ca, pe viață, să-și consacre o bună parte din forțe și sentimentele cele mai alese, unei supravegheri de toată clipa a fundației sale de caritate. I se devotă deci cu aceeași solicitudine și abnegație ca și Școlii de Medicină.

Ce a fost Azilul dela Cotroceni în vieața lui DAVILA și, mai ales, ce a fost DAVILA pentru Azil, se desvelește din o parte a corespondenței nobilului donator cu a doua soție a sa, ANICA RACOVIȚĂ, nepoata GOLEȘTILOR, femeie în toate demnă de a fi părechea unui bărbat ca el, care se asocie cu toată inima la conducerea operei filantropice.

Primul lăcaș în care s'au adăpostit orfanele adunate de DAVILA, fu chiar locuința sa, fosta casă a Doctorului MARSILLE, din ulița Colței, apoi o vilă ce aveà în via sa de pe dealul Cotrocenilor. Infine după trei ani de existență, azilul de fete dobândì pentru instalarea sa definitivă o clădire proprie, datorită intervenției Doamnei ELENA CUZA, și așezată în apropiere de reședința princiară. Instituția primì atunci numele de « *Azilul Elena Doamna* », dar sufletul ei rămase ANICA DAVILA, blânda și dulce mamă a elevelor, ce a fost această ființă superioară, virtutea întrupată.

« Nimeni nu-i dăduse această însărcinare, și-o luase ea singură; și nu din simțimânt de datorie, nu spre a-și câștigà pâinea de toate zilele, ci din neastâmpărul de a face bine, își jertfise ea tihna orelor sale de repaos. Iubirea către sărmanele copile a făcut-o să se ostenească și singură iubirea acestor copile erà răsplata ostenelei ei » [1])....

DAVILA însă nu conduceà Azilul numai ca o îndeletnicire de agrement sau o distracție pentru ore libere. El căută să dea acestei Instituții toată desăvârșirea pe care o ambiționà pentru tot ce înjghebà el și îi închină grija sa neadormită. Reușì astfel să facă o școală model, atât în privința învățăturii și educației pe care o da, cât și în aceea a ordinei interioare, cu programe și metode raționale, cu un personal ales și o frumoasă zestre materială, asigurând din primii ani funcționarea ei ca un mecanism de orologiu și cu rezultate spre uimirea tuturor. Apoi,

[1]) I. SLAVICI, Azilul Elena Doamna.

ca și cum i s'ar fi părut c'a rămas dator ceva celuilalt sex, înființă încă un Azil, pentru băieți, cu învățătură de carte și unele meserii, având și o secție de copii surdo-muți. Noul institut, adăpostit și el câțiva ani în pavilioanele din via dela Cotroceni, fu începutul «Orfelinatului Sf. Pantelimon». Nici acesta n'a purtat numele ce s'ar fi cuvenit... *Sic vos non vobis*!

Intr'o nețărmurită iubire cuprindeà DAVILA pe copiii aceștia de aproape toate vârstele, considerându-i laolaltă ca o vastă familie a sa, și aceasta a dăinuit încă și când se îmmulțise numărul copiilor săi proprii, pe cari i-a crescut în mare parte alături cu orfanii.

Intre timp, aici, colo, pe unde mai zărià lipsuri și nevoi, propuneà îndreptări sau creațiuni din nou și când lucrul i se păreà indispensabil nu-și crujà puterile și nu se lăsà până nu-l aduceà la îndeplinire. Astfel pe la sfârșitul anului 1862 reușì să înjghebe cu mijloace modeste, mai ales din economiile farmaciei armatei, un Laborator de chimie pe care-l puse în curând sub administrația Eforiei Spitalelor Civile, iar mai târziu a Ministerului Instrucției Publice, sub care a ajuns Institutul chimic universitar de astăzi.

Intre 1862 și 64 mai avù de luptat nu puțin pentru constituția definitivă ce o are și astăzi Eforia Spitalelor Civile. Alături de el erau I. CANTACUZINO și NIC. CREȚULESCU. Câte-și trei au meritul de a fi asigurat existența și autonomia Instituției.

Cu anul 1863 încep a venì din străinătate unde au obținut gradul de Doctor, primii absolvenți ai Școlii lui DAVILA și de acum șirul se urmează câțiva ani dearândul, în condițiuni îmbucurătoare și cari dau creatorului învățământului medical românesc, o satisfacție amestecată cu puțintel orgoliu, dealtfel, prea legitim. Succesul erà desăvârșit.

Cu câtă plăcere vedeà prosperând școala! Cu ce înflăcărare scrià în 1868 despre tinerii pe care-i vedeà adunându-se cu râvnă și încredere la concurs:

«*La rentrée de l'école est superbe: pour 5 places vacantes, 82 demandes; tu imagines que je ne sais que faire ni où donner de la tête. Il y a une masse d'élèves des districts, de Mehedintz comme de Cahul, des jeunes gens superbes, des paysans avec opinci et*

caciula qui demandent fièrement de devenir docteur. Rien que cela, jugez un peu, et chacun de raconter que son cousin, son camarade ou celui de son frère ainé est parti comme lui et qu'aujourd'hui il est médecin de régiment, médecin primaire de district, etc. Voyez le succès... »[1]).

Şi apoi bilanţul acesta:

«*La cinquième année d'études se compose de 62 élèves qui termineront les examens jusqu'à pareille époque de l'année prochaîne. 40 étudiants se trouvent à l'étranger. 61 forment la quatrième année; voilà donc pour 1869 au moins 20 docteurs, 50 licenciés...*». Erau de sigur rezultate cu cari se puteà impune tăcere celor porniţi pe bârfeală.

O instituţie iarăşi admirabilă, a fost şi aceea a «Micilor Dorobanţi», pe care în dorinţa sa de a se interesà de cât mai mulţi — de *toţi* copiii, dacă s'ar fi putut — Davila a creat-o după modelul «Batalioanelor şcolare» din Franţa. Cine nu l-a văzut în Cişmigiu, la serbarea anuală, înconjurat după exerciţii de sute de băieţei, cărora le distribuià premii, arme de lemn sau cărţi, a scăpat o privelişte din cele mai pline de farmec. Popularitatea sa ajunsese fără seamăn. In toată ţara numele său erà pomenit de mic şi mare şi se bucurà de un prestigiu unic.

Nu se poate zice — cum a scris Dr. D. Grecescu — că Davila a ajuns în 1864 la apogeul măririi sale, căci şi mai târziu el a continuat a acumulà titluri de glorie. Şi, dacă a avut de luptat din ce în ce mai mult cu intrigile şi piedecile invidioşilor, el totuşi n'a pierdut din hotărîrea sa, ci a înălţat cât mai mult piedestalul, de pe care urmà să se impue uriaşa sa personalitate, pătrunsă mai înainte de orice de lealitate şi filantropie. Vremea de după 1864 a fost epoca în care caracterul său a putut să se manifeste în tot ce conştiinţa muncii depuse şi experienţa repede dobândită sporise din fondul său nobil, o fermitate neclintită şi o mărinimie din care nu lipsià ceva mândrie, cât îi şade bine unui om ce poate mult.

Inlăturarea sa din capul Serviciului Sanitar civil, în toamna anului 1864 şi înlocuirea sa (ce deriziune!) cu cel mai puţin

[1]) Scrisoare către soţia sa, aflată la Goleşti. Sept. 1868.

capabil Director pe care l-a avut acest serviciu vreodată, el a privit-o de sus și nici n'a reacționat, știind prea bine că încetând motivele oculte cari adusese această schimbare, prestigiul și influența sa nu puteau reapare decât mărite. Incă din 1865 își reluă locul în fruntea Eforiei Spitalelor, din care deasemenea fusese scos și — spre folosul Instituției — păstră cât trăì această înaltă funcțiune. Intră totdeodată și în Consiliul Sanitar Superior, în care fu cea mai vie figură.

Obținând în 1866, marea naturalizare, cu unanimitatea voturilor Parlamentului, se regulă în sfârșit o stare de fapt. DAVILA erà încetățenit de mult cu trupul și cu sufletul. Nu se puteà considerà noua sa situație ca o recompensă deosebită, după serviciile eminente ce le adusese țării. Erà dreptul său. Nu-și pusese el într'adevăr, chiar cu un an mai înainte, de două ori vieața în pericol, în epidemia de tifos dela Telega și în cea de holeră din Brăila, contractând la căpătâiul bolnavilor ambele boale, una după alta?

Nu-l încetățenise de fapt marea familie pe care i-o constituiau Școala de Medicină și Azilul de fete orfane, copiii săi sufletești, pe lângă copiii săi proprii, copii de romancă crescuți românește?

Nu erau atâtea opere ale sale, cari ca tot atâtea verige îl încătușau de acest pământ, mai strâns decât o întreagă spiță de neam?

Deaceea și raportorul proiectului de lege special, în Senat, puteà spune cu drept cuvânt că « votarea acestei naturalizațiuni este o datorie de onoare » și « un titlu de recunoștință al țării ». Iar mica opoziție pe care o întâmpină tot acì nu ridică decât obiecțiuni în privința formei proiectului, fără a combate nicidecum propunerea.

* * *

Imprejurările anului memorabil 1866 au dat lui DAVILA prilejul de a desvoltà însușiri prin cari s'a distins pe un nou teren, acela al afacerilor de Stat. Făcând parte din delegația însărcinată de a oferì tronul României Principelui CAROL DE HOHENZOLLERN, contribuì în mod covârșitor la ducerea delicatei misiuni la un bun sfârșit. In castelul din Düsseldorf, unde nerăbdarea tuturor în privința întorsăturii ce aveau să ia eveni-

Davila la Ambulanța de la Grivița.

mentele, erà ținută în cumpănă de vrăjmășia auspiciilor sub cari urmà a se face proclamația, focul patriotismului său sincer și entuziasmul său comunicativ au răzbit în cele din urmă șovăiala tânărului Principe, izbândă care pentru țară însemnà garanția unui viitor cum îl visà de mult. Și erà totuși îngrijat și el căci situația erà foarte turbure, după cum se vede din scrisoarea ce o scrià din drum spre Germania: «*pas d'argent, pas de crédit, pas d'autorité, plus les intrigues étrangères qui grandissent avec les événements!*»... Ca în totdeauna însă nu-și pierde curajul; recurge la mijloace îndrăznețe: In cabinetul de lucru al Principelui, în așteptarea acestuia, desfășură o hartă mare a micei țări ce-L alesese și teritoriile astăzi recâștigate, apoi dumirește uimirea ce o arată El, când îl salută, cu gestul emfatic și cuvintele ce au fost de bun augur: «Viitorul regat al Majestății Voastre!»

Cu spiritul ager și fin cu care erà înzestrat, CAROL I cunoscù repede valoarea acestui sfetnic și ca predecesorii săi, pe lângă deferența deosebită pe care o avù dela început pentru el, n'a întârziat de a-i arătà o încredere nemărginită. Printre puținii privilegiați destinați a escortà în călătoria prin țară pe noul Domn, acesta ținù ca să-i atribuie un loc. Ca în toate ce rând pe rând le ocupà, DAVILA, fu plin de însuflețire, ingeniositate și nesfârșită râvnă de a face binele. El învăță pe Suveran nu numai a cunoaște țara sa, dar și a o iubì. Dorià să-l vadă Român din suflet cum devenise și el.

Erau vremuri grele; peste tot recolta compromisă adusese lipsa cea mai cumplită. Sub haina de sărbătoare se ascundeà cu greu mizeria neagră, ceeace nu puteà lipsì de a impresionà pe Domn în chip dureros. Lui DAVILA îi sângerà inima în fața melancoliei cu care poporul de plugari își privià holdele vestejite și a nesfârșitelor sale plângeri.

Se pune în capul distribuției de ajutoare, contribuind pretutindeni cu propriile sale mijloace. Căută prin aceasta, ca și pe alte căi, să facă pe Domn popular și se umple de bucurie, când pe undeva trecerea Sa lasă oarecare alinare. Este încântat de primirea ce o întâmpină și admiră calitățile fără seamăn ce le-a dovedit Suveranul. Răspândește mii de portrete în colori, pe cari el însuși le-a editat, atât prin sate cât și prin orașe. Cere

să se imprime chipul Domnului pe coperta caietelor de școală și împarte acestea ca premii copiilor, odată cu poeziile lui ALECSANDRI editate tot de el. Atent la toate, solicitat în dreapta și stânga, ocupat într'una a asigurà călătoriei o lature plăcută Principelui ca și una folositoare pentru țară, este neobosit, sculându-se la 5 și stând treaz până la miezul nopții.

Mai gravă de sigur decât mizeria economică erà însă mizeria morală a țării și aceasta, în toate amănuntele ei, nu puteà scăpà neîntrecutului spirit de observație al lui DAVILA. Peste tot îi întâmpină urme de neliniște și intrigi politice. La Iași în special, unde Domnul s'a oprit mai mult timp, nu încetase agitația separatiștilor, în care se simțià amestecul străinătății, nici zarva Evreilor întărâtați că în Constituția din 31 Iunie 1866 nu se prevăzuse și pentru ei drepturile cetățenești.

Foarte interesant este chipul cum relată DAVILA călătoria aceasta, într'o serie de scrisori, smălțând descripția cu scene semnificative, ale căror cauze le întrevede cu multă pătrundere și ale căror corective le expune cu înțelepciune, ca cel mai imparțial judecător. Dar ce poate fi mai caracteristic atât întrucât îl privește cât și pentru halul țării în acel timp, decât alăturarea a două tablouri senzaționale: De o parte Mitropolitul Moldovei cu crucea în mână conducând o demonstrațiune pentru Rusia și împotriva Prințului CAROL I, de altă parte DAVILA, socotit de unii încă *un străin*, luând loc în fruntea soldaților cari la 3 Aprilie 1866 înfrâng mișcarea separatistă din Iași.

Când la 4 Iulie 1867 părăsește suita princiară spre a se repezì la Ștefănești pe Prut, unde bântue cu violență holera: nu încetează de a se îngrijà de stările deplorabile ce le află, Mii de familii ce mor de foame, legea rurală rău aplicată, abuzuri grozave ale proprietarilor, indiferența generală față de cei ce suferă și în acest timp intrigile anti-unioniste sunt în toiul lor. Dă țipătul de alarmă că toată țara este în pericol dacă guvernul nu intervine mai energic și-și exprimă indignarea contra prefectului de Dorohoiu care lăsându-și județul pradă calamităților a plecat în concediu spre București. Toată călătoria sa cu Prințul constitue o pagină de istorie scrisă de mână de maestru și este și icoana caldului său patriotism. Câtă iubire de țară și de popor în toate reflecțiile sale!

Cu ce gust de poesie descrie el vizita la Văratec, Agapia și Neamțu și ce drăgălășenie în chipul sincer naiv în care expune impresiile, când plăcute când dureroase, ce le suferă inima sa simțitoare la culme!...

Au urmat după 1867 ani de luptă grea pentru inimosul întemeietor al Medicinii Române. Lupta în care, de o parte, erà el cu puțini elevi de ai săi ieșiți doctori, de alta un grup de profesori vechi unit cu tineri ieșiți din școli străine, erà aceea dintre drept și intrigă. Culmea și sfârșitul ei fu scandaloasa dare în judecată a «Doctorului DAVILA, Directorul Școlii Naționale de Medicină» ca falsificator de acte publice, și trimiterea sa în fața Consiliului universitar din Iași.

Legea instrucției publice din 1864, prevedeà înființarea Facultății de Medicină și acum când Guvernul hotărîse ca, față de lipsa de mijloace pentru a fi creeată din nou, ea să ia ființă prin transformarea treptată a Școlii lui DAVILA, se nesocoteau proiectele bine întemeiate și echitabile ale omului celui mai îndreptățit de a da modalitatea transformării, deschizându-se larg ușa arbitrariului.

Erau catedre de împărțit și acì năvăleau toate poftele mai mult sau mai puțin justificabile. DAVILA favorizà elementul național reprezintat mai ales prin câțiva din foștii săi elevi și cereà ca toate catedrele să fie puse la concurs. Vechii profesori și câțiva *arivişti* căutau să-și valorifice dreptul de a fi numiți fără concurs.

Polemică prin ziare, învinuiri, tăgădueli, recriminații și vorbe grele, nimic n'a lipsit din acest conflict care a ținut patru ani. DAVILA nu-și pierdù cumpătul; păstră părerea sa neschimbată.

Adversarii în fruntea cărora se aflau G. POLYZU și N. TURNESCU, merseră cu acțiunea lor îndrăzneață până a provocà o ciocnire de amor-propriu între DAVILA și Doctorul CRETZULESCU. Intre cei doi prieteni de pân'atunci avù loc un schimb de scrisori în stil înțepat dar foarte corect. NICOLAE CRETZULESCU, om de mare merit el însuși, se lăsase târît de interesați în acest diferend, dar a fost leal și moderat. Impăcarea fu grabnică, bătrânul medic recunoscând cavalerește toată dreptatea colegului său mai tânăr, care-i păstră tto respectul său.

Dacă DAVILA nu izbutì dela început a impune planul său judițios și drept pentru transformarea Școlii în Facultate, apoi nici triumful adversarilor nu fu desăvârșit, căci se adoptă un termen de mijloc, după care vechii profesori erau să fie numiți pe trei ani, urmând ca pe urmă să fie instituit concursul. Expirarea acelui termen aduse însă noui svârcoliri și o nouă dezorganizație, din cauza slăbiciunii sau nepriceperii unor miniștri. Ideile și părerile pluteau în cea mai cumplită dezorientare și nestabilitate. Ura pentru DAVILA izbucnì fățișă; criza finală fu înscenarea care se sfârșì la Iași. El, simțind că argumentele și probele sale vor fi în stare să nimicească toată acuzația, se duse la judecată cu fruntea sus și conștiința împăcată. Aveà dealtfel toată încrederea în spiritul de dreptate al colegilor săi ieșeni și capacitatea lor de a luà în vedere latura morală a acțiunii.

Mulți din Profesorii Universității moldovene se rușinau de rolul ce li se impusese a jucà față de un om, pe care știau să-l prețuească cum merità și se gândeau să se declare incompepetenți. A avut atunci destulă alergătură și bătaie de cap spre a-i convinge că declarația de incompetență, chiar legală fiind, nu puteà decât să-l năpăstuească, deoarece ar fi întârziat încheierea întregei afaceri și ar fi lăsat o mare libertate arbitrariului ministerial. Reușì a obține dela întregul Consiliu ca să constate ilegalitatea procedurii dar să judece fondul.

Se apără singur, limpede, logic și cât se poate de demn, ferindu-se de a atinge chestiuni politice, mărginindu-se să-și dovedească cinstea ponegrită fără temeiu. Rezultatul — cel așteptat de toți nevrăjmașii — achitarea în unanimitate, stârnì o manifestație de aprobare și simpatie atât pentru judecători cât și pentru el. Dealtfel, societatea ieșană nu așteptase sfârșitul procesului spre a-și desvelì sentimentele și din toate părțile primià cuvinte de înbărbătare, pe lângă cele mai vehemente protestări în contra infamiei urzită de dușmani. A fost o mare fierbere în tot orașul până în ziua de 22 Ianuarie 1872, când un credincios al *acuzatului* (!!) putù telegrafià acasă vestea cea bună:

« Inculpările meschine ale D-rilor POLIZU — OBEDENARU căzute Bahlui. Doctorul DAVILA, câștigând multă stimă... ».

Şi a doua zi:

«Doctorul DAVILA pornit Bucureşti petrecut fiind de un numeros public distins».

Caracteristic este că după toată emoţiunea şi sbuciumul de care trebuià să se resimtă orice fire de nevinovat în astfel de împrejurări el nu păstră nici o amărăciune. Intr'una din scrisorile trimise acasă, în cari se oglindeşte admirabil starea sa sufletească în tot cursul afacerii, urează nobilei sale consoarte, cu prilejul anului nou «*fericirea de a vedeà împlinindu-se toate aspiraţiile lor în privinţa lucrurilor bune şi folositoare ce ei au întreprins în interesul ţării*»... Şi aceasta erà înainte de verdict! Dar nu erà prima oară când mărinimia sa găsià astfel de accente de filosofică resemnare. Mai de mult când un pamflet zis umoristic «Buciumul» scrisese că la Azilul Elena Doamna se prezintă la examene copii silitori de prin alte şcoli spre a se înşelà publicul, el care ştià câtă grijă şi perseverenţă reprezintà din partea sa şi a soţiei sale succesele elevelor aşà zise «substituite», scrià demnei sale tovarăşe atât:

«*Pauvre Anica, continuons de faire le bien!*»

* * *

Când ora de restrişte sunase pentru Franţa, la 1870, DAVILA cu pornire firească neînvinsă şi căutând a îmmulţì mijloacele ce le puteà oferì, îşi avântă toată vlaga spre mântuirea celor mulţi chemaţi a pătimì. De sigur îl mânà cel mai lăudabil simţ al datoriei, dela care el unul nu s'ar fi sustras niciodată. «Je dois tout à la France» ziceà fără şovăială. Cu cât mai admirabil însă a fost din partea sa gestul nobil, dovadă de adânc umanitarism şi nepărtinire, când propuse Guvernului român organizarea a două ambulanţe, câte una pentru fiecare din armatele beligerante. In starea de atunci a ţării lucrul părù cu neputinţă şi nu-i rămase inimosului patriot decât ca să-şi închine forţele sale singure ţării aceleia în ajutorul căreia se simţià îndemnat şi de vocea sângelui. Plecă deci la Paris.

Hotărîrea sa stârnise oarecare nemulţumire în sfere înnalte. Nu i se puteà pune însă nici o piedecă faţă de chipul discret cum o puneà la cale. Nu cereà decât un concediu şi erà lucru

știut că ar fi plecat și dacă nu-l obținea. Mai târziu încă, gândind la nepotrivirea dintre dispoziția ce o lăsase în lumea politică de aici plecarea sa și întinderea jertfei ce o aducea Franței, jertfă de a cărei valoare reală avea temeiu de a se pătrunde tot mai mult, scria: «*Qu'on me destitue*»! prea bine încredințat că nimeni nu s'ar fi încumetat s'o facă.

Cu ce înfrigurare a pornit la drum și și-a urmat călătoria! Câtă nerăbdare de a se vedea ajuns pe teatrul operațiunilor și a începe să dea ajutor din răsputeri! Totuși aceasta nu-i gonește gândurile cari-l întorc la casa sa, la familia pe care a părăsit-o cu durere dar cu încredere în soartă: «*Ayons confiance en l'avenir*» scrie d-nei DAVILA. Și mai departe: «*Si je n'avais pas eu ton approbation de coeur je ne serais peut-être pas parti et je l'eusse regretté toute ma vie...*»; mărturie sublimă în care printr'o singură trăsătură desvelește toată comoara de abnegație din aceste două suflete.

La 1 August, în Viena, află vestea înfrângerii lui MAC MAHON și FROISSARD. Nu se mai poate stăpâni de ciudă și nerăbdarea sa sporește pe măsură ce se apropie de pericol.

Sosit la Paris uită oboseala drumului, se prezintă îndată la Crucea Roșie franceză cerând a fi angajat ca medic voluntar și petrece câteva nopți de nesomn organizând secțiunea de ambulanță la care a fost repartizat. Este nervos și în culmea desnădejdii din cauza încetinelii cu care se gătesc ambulanțele. Infine când totul pare în ordine și se poate pleca, se liniștește, doarme două nopți, dar îl copleșește tristețea gândind la ai săi rămași departe. O bucurie îi produce faptul că din România se mai înrolează la Crucea Roșie ca el, Doctorii MILOTEANU, IOVIȚĂ, ȘTEFĂNESCU, PETRAȘ, POLICHRONIE și VIȚU. Toți sunt înscriși formal și repartizați la ambulanțe datorită stăruințelor sale. Odată cu aceasta împinge delicateța până a face din prezența sa o simplă manifestație românească în cercul colegilor. El vrea să rămână în umbră și, la secțiunea de ambulanță din care face parte, nici nu ocupă locul de șef, lăsându-l Consilierului de Stat MONNIER.

Ceva mai târziu, la Montmédy, îl vede Baronul LARREY, Inspector general al serviciului Sanitar francez și-l întâmpină cu demonstrații de deferență cari-l scot fără voia sa din *incog-*

nito. Iată-l acum obiectul respectului obștesc și al unor îngrijiri de tot momentul din partea tovarășilor săi de misiune. I se propune șefia ambulanței, dar modestia îl face să refuze această onoare, ceeace nu-l împiedecă de a fi sufletul grupului.

In drumul dintre Sedan și Metz sunt capturați de ulanii prusaci și duși la Briey, centrul unei regiuni care după urma ultimelor ciocniri, erà presărată de sute de răniți rămași pe locul unde căzuseră în luptă (Gravelotte—St. Privas). Peste tot îi întâmpină ruină, lipsă și groază. DAVILA se multiplică, îngrijește pe răniți, îi adună, panseează și operează, dar mai ales se ocupă, cât și cu ce poate, ca să-i hrănească, fiind pentru mulți o adevărată providență. El își dase seama numaidecât că mai mulți răniți se prăpădeau de inaniție decât de emoragie. Dar lipsià până și apa.

Deosebit de munca titanică ce o depune în numeroasele depozite de răniți din Briey unde dă ajutor fără deosebire Germanilor ca și Francezilor, mai găsește putința de a fi folositor și altora. Se poate zice că face minuni. Astfel, întâlnind un convoiu de 4000 prizonieri cari sunt lihniți de foame, le împarte o mie de pâini și zece lăzi de pesmeți de care dispune, muncind la această distribuție numai cu un om de inimă, Sir ST. CLAIR, o noapte întreagă. De câte ori are ceva, împarte, ba cu unii ba cu alții.

In mijlocul ororilor răsboiului, al ostenelilor și suferințelor celor mai mari, mânat din binefacere în binefacere, când de simțul datoriei, când de porniri firești, dar lăsând nevoile persoanei sale întotdeauna pe ultimul plan, el nu scăpà ocazia d'a observà tot ce poate servì de învățătură.

Scrie de atunci reflecțiunile cele mai judițioase asupra rostului și foloaselor Instituției Crucii Roșii. Face apoi studiul organizației și funcționării Serviciului Sanitar al armatei germane, care erà vădit superior celui francez și toate notele sale le trimite spre publicare ziarului «Românul» în care au și apărut.

Secțiunea de ambulanță a lui DAVILA este dusă apoi de Germani la Doncourt unde se aflà Cartierul general al Principelui FRIDERIC CAROL de Prusia, și unde se întâlnì cu Medicul General LOEFLER care-i oferì serviciile sale. După intervenția

acestui coleg german putură sta liniștiți câtva timp în plin centru de operațiuni, îngrijind de răniții francezi aflați acì în mare număr. Ba încă după intervenția Medicului principal FRENZEL, care observase activitatea grozavă desfășurată de DAVILA cu cei din jurul său, ei au pansat și un număr de Germani spre a se terminà mai curând evacuarea acestora. Drept recompensă, îndată după plecarea lui LOEFLER, tot personalul ambulanței franceze fu arestat sub cuvânt că s'a făcut suspect și i se da ordin d'a plecà îndată sub escortă la Chelles, în apropiere de Paris, ca să nu poată ieșì din pozițiile armatei prusiene decât când aceasta ar fi ajuns sub zidurile capitalei, iar atunci să fie condus la avant-posturile franceze. Li s'a comunicat asemenea că în caz de nesupunere cât de mică vor fi tratați ca toți prizonierii de răsboiu și trimiși la fortăreața Spandau.

Fură duși mai întâiu la Étain. DAVILA însă nu erà omul care să se supună unui asemenea tratament, iar tovarășii săi se nemerise tot așà de hotărîți ca el. Se sfătuiră asupra planului de a se sustrage de sub pază spre a pătrunde în liniile franceze și luară dispozițiuni ca să evadeze chiar din Étain. Reușita fu deplină și în ziua de 23 August (4 Sept.) odată cu răsăritul soarelui ei ieșiră din oraș luând în fugă drumul spre fortăreața Verdun; unde după destule peripeții și intrau pe la 10 ore a. m., fiind primiți cu bucurie de garnizoană.

Dar fiindcă Verdun erà aproape investit, ambulanța își mai încercă odată soarta, trecând prin liniile dușmane spre a ajunge armata Mareșalului MAC MAHON. Intâlniră avantgardele acestuia la Vouziers și deacolo trecură la Sedan, unde după cum scrie la 7 Septemvrie, Davila asistă la dezastrul Franței...

Ce activitate a desfășurat el în această parte a răsboiului ne putem închipuì cetind în aceeași scrisoare: «*Nous avons tant de blessés qu'à peine je puis manger et dormir...*». Deosebit de oboseala ce-l pridiďià, condițiile din ce în ce mai rele ale alimentației nu puteau să nu facă și din el, cum făcuse din atâtea mii de combatanți, o pradă a contagiunii. Spitalele erau pline de tifos și disenterie; în cele din urmă nici nu îngrijià decât bolnavi. Istovit cum erà, nu întârzie de a contractà disenteria și fu evacuat la Neunkirchen, unde zăcù câtva timp într'un han.

S'a întors în țară cu sufletul îndurerat, plin de impresii urîte și părere de rău, dar cu o vastă experiență, de care aveà să se folosească mai târziu. Deocamdată își reluà firul ocupațiilor și da un nou impuls unora din așezămintele sale favorite; în primul rând Laboratorului de Chimie al Eforiei, pus cu totul la dispoziția Facultății de Medicină, în care reușì a organizà secțiuni pentru orice analize și control. Aici urmà să se centralizeze cu timpul toate cercetările sistematice, nu numai în interes didactic dar și mai ales practic, din domeniul chimiei alimentare, judiciare, industriale și altele. Desvoltarea care o luase pe atunci această instituție egalà pe a celor similare străine. Este drept că DAVILA știuse să-și alăture specialiști capabili ca TRAUSCH și BERNATH, căci el, luând odată cu fundarea Facultății de Medicină catedra de Chimie dela această Facultate, deschisese largi ușile Laboratorului, tuturor celor muncitori și iubitori de știință. Se poate zice cu drept cuvânt că lui i se datorește avântul Chimiei la noi, mai presus și mai înainte de alte științe.

Alt așezământ care a beneficiat de devotamentul său și ajunsese deatunci a fi un exemplu pentru cele de un fel cu el a fost Azilul Elena Doamna, la care grija sa și a soției sale n'au lipsit de a se simțì și a-și da roadele până la ultima zi a acestor făcători de bine neîntrecuți.

A fost la 1873, cu ocazia Expoziției universale din Viena, la care a luat parte și Azilul, un succes extraordinar pentru acesta, ca școală model de fete, o bucurie fără seamăn pentru el și o revelație minunată pentru toți. Meritul reușitei a fost numai al soților DAVILA și în special al lui care până la izbândă desăvârșită a pus cea mai mare stăruință și râvnă patriotică. Țineà cu orice preț ca să se cunoască în străinătate ceeace se face la noi pentru cultura și ajutorul femeii.

Participarea Azilului la Expoziție nici n'a fost oficială. Reprezentantul României la Viena și delegatul ei principal nu i-a dat nici un ajutor. Munca depusă de DAVILA a înlocuit pe aceea a unui întreg comitet care ar fi trebuit să ființeze, dar care n'a fost numit și pe lângă el au apărut ca binevoitori colaboratori vreo doi devotați (SZATMARY, BERNATH) ai cauzei lui. Câtă alergătură, câtă trudă, câte dezagremente! Mai întâiu pentru

a fi admiși, apoi clasați și înfine judecați. Așteaptă zile întregi comisiile. Existau 30 secțiuni și România n'aveà decât un delegat (AURELIAN) pentru agricultură, pe când alte țări mici aveau reprezentanți în aproape toate secțiunile. Deși fiind Efor al Spitalelor Civile erà admis ca expozant odată cu Eforia, DAVILA nu făceà parte nici chiar din juriul secțiunii ambulanțelor, neavând însărcinare oficială. După ce intervine energic pe lângă Generalul FLORESCU, o obține telegrafic și se arată încântat că va puteà studià toate mai deaproape, fiind primit într'un juriu cel puțin, când ar fi fost așà de simplu să fie și în al Instrucției publice, al Artelor chimice, al Medicinii, etc. Dar România nu și-a făcut nici catalogul de ce expune. Catalog n'au decât Eforia și Azilul. «*C'est incroyable mais cela est*», nu se poate oprì de a declarà. Dealtfel la tot pasul întâmpină neglijența delegaților noștri ceeace este o suferință pentru el. «*Je suis obligé d'avaler bien des observations désagréables pour la Roumanie*» și mai departe: «*Il n'y a rien à ajouter, mais je n'en suis pas moins révolté que tout le personnel officiel ne semble avoir d'autre but que de rendre la Roumanie ridicule. Pour ma part je ferai ce que je pourrai pour donner une tournure sérieuse*».... In tot cazul se poate bizuì pe valoarea lucrărilor prezintate de Azil și face tot posibilul ca aceasta să fie recunoscută.

Luând parte la lucrările comisiunilor are decepții mari. «*Il y a une véritable course aux médailles. Nous en méritons une sérieusement, mais nous n'aurons rien si je ne cours pas moi-même chez les membres du jury pour attirer leur attention*». Nu prea crede în imparțialitatea juriului, «*car les hommes sont parait-il partout les mêmes et l'intérêt les guide. La vérité, le beau, l'idéal restent en dernière ligne*».... Cu toate acestea are destulă nădejde, căci încrederea în sine el n'o pierde niciodată. «*Notre Asyle sortira triomphant*»! El stăruie fără preget ca să dea comisiunile fiecăruia atenția ce i se cuvine și, când ele se înfățișează la secția sa, le impune seriozitate: «*Les commissaires avaient beau se déclarer satisfaits et me faire des compliments dans l'espoir que je les laisserai partir, je les ai forcés de rester et de tout examiner. Ils se sont exécutés de bonne grâce et notre Asyle aura sa médaille*».

Dar nu numai o medalie ci și o diplomă de onoare, cea mai

înaltă recompensă, s'a atribuit Azilului. Puteà acum harnicul său creator să socotească — cum scrià — că viitorul școlii se asigurase definitiv. Mai accentuà în schimb un alt lucru, acesta par'că făcut anume spre a-l scoate din fire: Toate ziarele de aici și de acolo vorbiau de marele succes repurtat la Viena; singur « Monitorul Oficial » tăceà.

Satisfacții, Davila își găsià însă aiurea căci activitatea sa multiplă și neîntreruptă trebuià să rodească mereu. Așà, tot la Viena, la aceà Expoziție din 1873 i-a fost dat un al doilea mare succes, neavând pentru țară vreun interes imediat, dar pentru el personal, constituind un adevărat triumf al geniului și al zelului pe cât de ambițios pe atât de echitabil, ce-l arătà în serviciul cauzelor drepte:

In Comisia XVI (Ambulanțe) din care făceà parte, s'a propus de unii să se dea diplome de onoare ca recompensă tuturor capetelor încoronate femeești, cari în ultimul răsboiu (1870) se ocupase cu îngrijirea răniților. Dar erau prea multe (mai toate Germane) ceeace micșorà considerabil importanța distincțiunii și totuși președintele Comisiunii Baronul Mundy se încumetà a cere un vot prin aclamație. Davila se ridică în mod vehement în contra unui asemenea procedeu și vorbind de dreptate, de egalitatea femeii și meritul absolut, fără nici o deosebire de poziție socială, propuse câteva Franceze și Belgiane din societatea burgheză pe care el însuși le văzuse devotându-se ajutorinței. Intervenția sa întârzie hotărîrea, dar oricât se încercă asupra sa ca să fie adus la o servilă ascultare, el nu șovăì ci căută a câștigà pe câțiva alții din cei indeciși în favoarea ideilor sale. Reușì pe deplin grație diplomației. Suedezii îi erau favorabili în urma unui dar frumos ce Azilul făcuse Reginei Suediei (un costum românesc cusut cu colorile favorite ale Suveranei); Belgienii din cauza propunerii ce făcuse ca să se recompenseze unele femei din Belgia. Mai intervenì în avantajul său faptul că fusese ales raportor al Comisiei pentru secțiunea rusească a expoziției de ambulanțe și prin raportul ce făcù și înaintă în chiar preajma votului, dispuse bine și pe Ruși. Astfel în ziua hotărîrii definitive, o nouă propunere a sa, ca să se premieze numai două femei, una de fiecare națiune beligerantă, o suverană și o plebeiană, Impărăteasa Germaniei

și Doamna de FLAVIGNY, întrunì marea majoritate de voturi cu mari demonstrații de aprobare, după ce de două ori fusese zădărnicită propunerea președintelui.

A fost de sigur o întâmplare care a produs o senzație puțin obișnuită și de care trebuie să se fi vorbit mult, ca delegatul unei țări mici să ție în suspensie câteva zile încheierea unei comisiuni internaționale în care acordul părea general, și la urmă să-și impună punctul său de vedere. Puțin obișnuite însă erau, și amorul propriu și conștiința cari aici își obținuse îndestularea; puțin obișnuită tenacitatea aceluia ce nu s'a emoționat că este câtva timp *«la brebis galeuse de toute la section»* fiindcă nu voià să participe la un omagiu de simplă lingușire, ci reclamà o hotărîre conformă cu cel mai elementar spirit de justiție.

* * *

Patru zile de concediu și-a luat DAVILA în vara 1873, iar restul timpului a fost ca întotdeauna sclavul ocupațiunilor sale. Erau în toiul lor lucrările de reconstrucție a Azilului, pe cari le urmărià cu atenție. Ședeà deci în București, singur.

Familia și-o trimiteà vara la Golești sau în alte localități de vilegiatură spre a se recreà, rămânând singur în căsuța sa dela Cotroceni, unde foarte curând suferià de urît. Scrià soției devotate, — (*«notre petite maison, si grande quand tu manques»...*) — care erà ca ecoul său la distanță cât de mare; scrià aproape zilnic și cetià cu nesaț răspunsurile, așternând în fraze scurte dar simțite tot dorul ce-l umplià de neprețuita sa consoartă și de copilașii scumpi și mâhnindu-se oricât i-ar fi scris despre toți, că tot nu-i scrie cât simțià el cerința sufletului său duios.

Grozav îi lipsiau ai săi când nu erau în jurul său! El omul grav și veșnic preocupat nu erà tihnit oarecum decât unde îi vedeà mereu pe toți, chiar când neastâmpărul copiilor ar fi pus răbdarea sa la destulă încercare. Și acum ca și cu zece ani înainte, când cu ALEXANDRU CUZA-Vodă călătorià la Constantinopole, își arătase mereu graba de a se regăsì cu toții și focul de a se vedeà iubit de ei, ca și cum o tainică presimțire i-ar fi

Carol Davila la 1884.

chinuit firea, neîncetat, ținându-l într'o așteptare nedeslușită a unei imense nenorociri.

Așà a și fost scris să fie! Ca trăsnetul nenorocirea căzù pe casa sa în ziua de 13 Ianuarie 1874. Erà într'o Duminecă dimineața, când terminând la Colțea o lecțiune publică de chimie, trecuse din amfiteatru în laboratorul alăturat împreună cu soția sa și sora acesteia, d-ra FELICIA RACOVIȚĂ. D-na DAVILA nu se simțià bine și credeà necesar să ia o doză de chinină. Avù imprudența de a o cere — uitând că nu se află într'o farmacie — dela șeful de laborator Dr. BERNATH LENDWAY, iar acesta comise imprudența de a-i executà cu prea mare grabă dorința. DAVILA el însuși cântărì praful ce-i îl aduse asistentul său, îl strânse într'o foiță și-l dete de înghițit pacientei; după aceea plecară.

O fatalitate grozavă a vrut ca printr'o eroare de neînțeles, față de atâtea persoane din cari nici una nu și-a dat seamă că puteà fi un pericol în cele ce se petreceau în momentul acela, chimistul să ia un borcan în locul altuia și borcanul în cauză să conțină o otravă din cele mai violente: strychnină! — După mai puțin de jumătate oră, în drum spre casă, ANICA DAVILA își dase sufletul...

Ce consternare, ce jale în toate cercurile! Cât au plâns-o orfani și săraci!

Lui DAVILA această subită lovitură, cea mai teribilă pe care a suferit-o și pe care și-o puteà închipuì, i-a zdrobit viața. Acum nu mai erà în floarea vârstei, când impresiile dureroase i le ștergeau alte impresii vii, proprii unei vieți intense ca cincisprezece ani mai înainte. Acum nu se mai puteà reculege ușor căci nu erà chip să dea uitării o clipă anii trăiți cu o soție înzestrată cu atâtea însușiri alese, o demnă tovarășă de muncă și sacrificiu, o mamă ideală, pe care soarta nemiloasă o răpià brutal de lângă patru copii mărunți...

«*Am pierdut fala ambițiunii, fala speranțelor mele*».... ziceà el elevelor Azilului, cu ocazia instalării Directoarei noui, în Februarie următor.

Cât i-a lipsit ea tot restul zilelor sale, au înțeles-o toți câți l-au cunoscut mai bine. Dar și-a luat crucea și și-a urmat calvarul cât a mai fost, bătrân înainte de vreme. Ocupația continuă

i-a susținut moralul; a fost, pe lângă copiii pentru cari se resemnă să mai trăiască, mângâierea ce-i conveniă și alta nici n'a căutat.

* * *

Organizarea Serviciului Sanitar militar și extensiunea sa în raport cu desvoltarea progresivă a armatei, mergeà greu și-l umpleà de grijă, după cele ce văzuse în Franța. El se străduise îndelung și reușise să înființeze un Corp medical mulțumitor în toate privințele, dar acest succes nu erà decât un început, căci — scrià el — «*partea cea mai importantă a Serviciului, negreșit că este materialul său. Orice număr de medici ar aveà armata, fie cât de savanți, dacă n'au materialul lor, precum soldatul arma, prezența lor în cadrele armatei nu asigură sănătatea trupelor și în timp de răsboiu, fără acest material, sunt un corp fără utilitate reală*» [1]).

Incă din 1869 cereà credite pentru procurare de material și obțineà foarte puțin. Adusese câteva trăsuri de ambulanță din Anglia și accesorii din Germania, cari trebuiau să servească de model, pentru a se familiarizà medicii și trupa cu ele chiar din timp de pace. Cu toate acestea la 26 Ianuarie 1870 Ministerul de Răsboiu da ordin ca materialul să nu fie pus în serviciu fără autorizație anume.

Nu pe el puteà să-l descurajeze această măsură așà că în cursul acelui an înaintà înc'o serie de rapoarte cerând cumpărarea de tărgi, instrumente chirurgicale și altele, de cari acum nevoia îi păreà imperioasă. Mai reușì să scoată cam jumătate din suma trebuincioasă, dar după aceea, trei ani se istovì în nenumărate rapoarte arătând materialele indispensabile pentru creare de ambulanțe la toate corpurile de trupă, pentru spitale temporale și mobile, fără a puteà obține mai mult decât sumele necesare trebuințelor zilnice ale spitalelor și infirmeriilor permanente.

Deabià în 1873 se mai atribuì o sumă mai mare pentru aprovizionarea depozitului chirurgical al Armatei. Cu materialul procurat atunci, DAVILA organiză Serviciul Sanitar la mane-

[1]) Raport către Ministerul de Răsboiu.

vrele mari de pe Sabar și-și realiză, cel puțin în parte, planul de a îndrumà instrucțiunea medicilor militari pe calea adevăratei practici de campanie.

In anii următori, rând pe rând, cere furgoane, corturi, panere, genți. Reușește după mari insistențe a completà primele trebuințe ale unui mic detașament de trupă și a face instrucțiunea soldaților sanitari în privința întrebuințării acestui material. Dar cu atâta nu se puteà mulțumì. El urmărià planul său, de a înzestrà nu numai armata permanentă ci și pe cea teritorială, cu toate cele necesare și, încetul cu încetul, izbutià să le înființeze. Trei, patru rapoarte repetând o cerere erau lucru obișnuit pentru el. Nu i se aprobau? Revenià, stăruià, demonstrà nu numai utilitatea, dar chiar urgența. I se răspundeà că nu sunt fonduri. Totuși mai încercà, sau făceà cerere de alte obiecte și sfârșià prin a smulge învoiala Ministerului de a se procurà cel puțin o parte din articolele propuse. Erà mare recalcitranța ce întâmpinà dar luptà cu ea neobosit, dând oricâte explicații i se cereau în privința atâtor «inovații» puse la cale de el.

In 1875 propusese Ministerului un sistem complet de organizare a ambulanțelor. Cereà totdeodată ca să se facă tot posibilul pentru punerea sa neîntârziată în aplicare. Creditele necesare le evaluà el la 5.925.000 lei, sumă evident considerabilă pentru bugetul țării, dar fără de care nu se puteà asigurà un serviciu efectiv la o trupă de 60.000 mobilizați, la cât erà să se ridice armata în caz de răsboiu. Propunerea sa nu obținuse o aprobare definitivă.

Din inițiativa lui Davila, România aderase în Noemvrie 1874 la Convențiunea Crucii Roșii din Geneva. El nu întârziase de a înaintà Ministerului un proiect de statute ale «Societății Române de ajutor al militarilor bolnavi și răniți în timp de răsboiu». Nu lipsià deatunci de a invocà și acest motiv în cererile sale de credite, arătând că este de datoria sa de a prevede aplicarea acestei convențiuni la un caz eventual — care nici nu întârzie de a se ivì — când s'ar cere ajutorul medical al armatei române.

In anul 1876 izbucnind răsboiul Sârbo-Turc, cu ce aveà, cu ce n'aveà, se încumetă a trimite vecinilor noștri un mic spital

mobil cu opt medici militari și material de al armatei. Datorită silințelor sale și ale personalului ales, ambulanța română, după declarația oficială a Inspectorului sanitar Baron Dr. MUNDY, profesor la Universitatea din Viena și a altor persoane competinte cari au vizitat-o, a fost una din cele d'intâiu ambulanțe străine ca organizație și ca aprovizionare. La Proboviște, Nevicew-Han, Rajan și Ciupria s'au îngrijit în ea 6832 răniți și bolnavi. La această operă umanitară luă parte și personal delegat de «Crucea Roșie» română, cu toate că pân' atunci cinci sau șase jalbe ale lui DAVILA, prin care necontenit stăruià ca să se aprobe statutele Societății, încă nu ajunsese la acest rezultat.

In acest an 1876, cu toată stăruința, nu obținù iarăși decât sume derizorii, cari permiteau deabià completarea materialului chirurgical al armatei permanente și totuși evenimentele cari se succedau erau — după cum chiar scrià — «*de natură d'a îngrijì pe oricare funcționar superior aflat în capul unui serviciu, de care este responsabil*». Răspunderea sa, el nu căutà numai s'o puie la adăpost prin cereri repețite și cari ar fi putut să pară exagerate, ci căutà să-i asigure neapărat putința de a rodì în măsura greutății sale. Cât erà de prevăzător și de inimos, se vede din toate rapoartele ce le făceà mereu. Ele sunt însoțite de cele mai minuțioase studii ale nevoilor fiecărei părți a armatei în privința materialului sanitar și nu constitue numai modele de exactitate ci încă de ingeniozitate și spirit de economie. In unele recomandă anume articole ca mai ieftine, în altele preconizà fabricația în țară a obiectelor trebuincioase.

Dacă la începutul anului 1877, deosebit de ce putuse realizà pentru armata permanentă, nu se aflà încă mai nimic în depozit pentru armata teritorială și miliții, apoi de sigur aceasta nu-i se puteà imputà. Cu atât mai puțin că el, căutând a se conformà în furnitura materialului mijloacelor de cari țara ar fi putut dispune pentru acest scop, redusese cererile sale la suma de 1.500.000 lei pentru cele strict necesare întregei oștiri mobilizate. Ca răspuns primì ordinul No. 314 din 16 Ianuarie 1877 punându-i în vedere să nu mai facă nici o cerere, întrucât nu se poate aprobà, nefiind fonduri.

Astfel ajunsese numai prin voința sa neclintită, la închegarea

unei zestre rudimentare, cu care a trebuit ca el și tot personalul să facă minuni de zel și abnegație spre a asigurà trebuințele armatei în tot timpul Campaniei pentru Independență.

Și cu drept cuvânt se poate spune că zestrea sanitară de care dispuneà Serviciul Armatei erà rudimentară, întrucât materialul întreg reprezintà o infimă parte din cel cerut, în valoare de numai 290.000 lei. Apoi la 30 Iunie 1877, Ministerul da ordin să nu se mai concentreze medici fără autorizația sa. Așadar nu este exagerat nici de a recunoaște ce mari au fost devotamentul și sforțările personalului, nu prea numeros, prin mâinile căruia au trecut în timpul cel mai scurt necesar, deosebit de peste 11.000 răniți și bolnavi ai armatei proprii, 1500 răniți și bolnavi Turci, deșì pe aceștia aveà ordinul superior de a nu-i primì; apoi și câteva sute de Ruși.

A fost bine-meritată admirația pe care și-au exprimat-o toți străinii cari urmăreau operațiunile armatei, pentru organizatorul ambulanțelor noastre, dar niciunul nu puteà bănuì câtă trudă și cerbicie îl costase pregătirea acestui succes.

Intr'o carte publicată la Petersburg în 1878, asupra Serviciului Sanitar la Plevna, D-rul KÖCHER, Medic Principal în armata rusă scrià: « *Cu deosebită plăcere constat că rareori am putut vedeà un organizator extraordinar și administrator distins ca d-l Dr. Davila.*

Este ingenios la culme în găsirea mijloacelor de ajutor pentru scopul său și tot atât de admirabil de neobosit pentru obținerea acestor mijloace.

D-l Dr. Davila diriguià Serviciul Sanitar român într'un mod prefect, ideal ».

Impăratul ALEXANDRU II față cu întregul Său Stat Major declarà că Ambulanțele române sunt un model de imitat pentru medicii Ruși. Dacă ele s'au arătat la înălțimea cerințelor, deșì erà disproporție simțitoare între desvoltarea lor și aceea a oștirii, aceasta s'a datorit numai lui și pleiadei de medici români ieșiți din școala creată de el.

In tot timpul răsboiului DAVILA n'a știut ce înseamnă vorba *osteneală* și nu și-a cruțat, nici bolnav fiind, puterile. Atât dincoace cât și dincolo de Dunăre, nimic din ale Serviciului nu scăpă supraveghierii sale încordate. Aici dând un ordin, colo

un sfat, erà un îndemn sau un îmbold pentru vlaga tuturor. Peste tot locul semănà în jurul său bărbăția și nădejdea. Pe unde treceà el, dispăreau ca prin farmec tot felul de neajunsuri. Păreà un soare mult dorit, căci aduceà cu el lumina unui geniu nesfârșit și căldura unui suflet care, fiind el însuși greu încercat, știe să aline suferința în mod admirabil. Și erà foarte curios cum un om care în sine, ca o rană, purtà cea mai chinuitoare mâhnire, nu încetà totuși de a se arătà plin de o însuflețire și de o voie bună curat tinerești. In mijlocul calamităților și primejdiei a fost pentru mulți un neprețuit sprijin moral și, pentru toți câți aveau aface cu el, o neîntrecută mână de ajutor.

Un prea frumos episod povestește chiar el într'o scrisoare către copiii săi, fără a cugetà de sigur că se profilează în lumina unor fapte care-i caracterizează calitățile mai viu decât orice cuvinte.

Erà după căderea Plevnei. Părăsind orașul plin de zăpăceală și jale, Invingătorul CAROL I se îndreptà cu o mică escortă spre căsuța dela Poradim unde-i erà cartierul, și unde trebuià să întâlnească pe Impăratul ALEXANDRU. Vremea posomorîtă contribuià a scurtà ziua de iarnă și, cu toate că nu erà târziu, se întunecase deabinelea. Deoarece șoseaua spre Grivița, pe unde trebuià să treacă, erà cu totul desfundată și tăiată de Turci prin numeroase șanțuri, mica ceată cu Domnul în cap o părăsise și ajungând prin dreptul redutei ce fusese luată încă dela 30 August, oblică involuntar într'o direcție greșită. Inaintarea pe pământ moale și alunecos, apoi și din cauza accidentelor de teren și a săpăturilor, se făceà din ce în ce mai greu. Călăreții se rătăciră cu totul și noaptea se făcuse neagră în jurul lor înainte ca ei să fi regăsit drumul.

Principele CAROL I, mai toată ziua, umblase călare; erà obosit și ar fi fost foarte mulțumit dacă ar fi sosit trăsura Sa, care aveà ordin de a-l așteptà pe șoseaua din jos de Grivița, dar care nu se găsià nicăiri. Iși arătà, poate involuntar, neplăcerea pe față.

Acì apare omul providențial.

DAVILA ieșind din Plevna, tot călare, cu ordonanța după el, în loc de a plecà îndată spre Mècica, unde bivuacà cu secțiunile de ambulanță, urmase escorta Princiară până se rătăcise cu ea.

Dar deoarece când pornise spre cetatea cucerită poruncise și el ca pentru orice întâmplare, trăsura sa să-i iasă înainte spre Grivița, acum nu se îndură a se despărțì de Domn, văzându-L contrariat, socotind bine că-I va puteà aduce un serviciu în cazul de ar întâlni-o. Erà deci destul de anxios și cele vreo două ore cari trecură în căutarea drumului îi părură nesfârșite.

Cum înaintau la pas, anevoie, deabià zărind înaintea lor, deodată calul de sub ordonanța lui DAVILA necheză ușor, iar din negură dela o depărtare destul de mică, răspunse nechezatul altui cal ce păreà că vine spre ei.

— «I-auziți domnule General!... Luceafăr!» zise vesel soldatul. Doi frați de iesle se simțise și se recunoscuse dela distanță. Soldatul recunoscuse glasul celui nevăzut.

Erà trăsura Generalului, într'adevăr; situația erà salvată. Auzise Generalul și se înseninase, căci i se prezintà mijlocul de a venì în ajutorul Domnului. Apropiindu-se îndată de El, Il rugă să-i facă cinstea să dispună de trăsură și, mulțumind călduros, Domnul Iși exprimă admirația ce i-o provocà... Când a doua zi Alteța Sa telegrafie Principesei vestea bună a biruinței, adăugă și răsunetul acestei admirații:

«*Davila este pretutindeni unde am trebuință de el*».

A fost în acest caz neapărat și întâmplarea într'ajutor până la un punct, dar prevederea lui DAVILA și prezența sa acolo, acelea nu erau *întâmplare*. Prezent erà el la orice ceas din zi și din noapte la serviciu. «Pretutindeni» poate să pară un cuvânt excesiv, metaforic, dar față de activitatea desfășurată de el în tot timpul răsboiului, se poate întrebuințà și această expresie, fără exagerare. Erà unde nu se așteptà nimeni să fie.

Il vedeau înaintea luptelor ofițerii și soldații, trecându-i în revistă, cercetând febril starea lor fizică și morală. La asalt — spre uimirea tuturor — apăreà printre rânduri, fantastic, rotind chipiul deasupra capului și strigând cu foc: «Inainte copii»! După atac, el însuși conduceà ridicarea și transportul răniților, apoi primirea și pansarea lor în ambulanțele apropiate unde, deosebit de ajutorul medical efectiv ce-l da de multe ori, se pricepeà ca nimeni altul să liniștească și să mângâie pe cei înspăimântați sau desnădejduiți.

In seara de 30 August a stat până târziu, lucrând la rând cu

medicii subalterni și sanitarii, ochii umplându-i-se mereu de lacrămi, atât de bucuria izbândei cât și de mila celor căzuți.

A fost într'adevăr părintele răniților.

In a doua parte a campaniei, când spitalele de pe malul Dunării erau pline de bolnavi de tifos, munca sa a devenit mult mai grea căci erà când aici când acolo, făcând sforțări imense pentru a ameliorà deplorabilele condițiuni igienice ale ospitalizării și pentru a accelerà evacuarea în spre centru. Necruțându-și puterile și nepăzindu-se deajuns, căpătă în luna Decemvrie un antrax grozav la ceafă. Fu necesară o intervenție chirurgicală la care se supuse fără discuție, zicând glumeț că primește bucuros să poarte crucea roșie și acolo (I s'a făcut o incizie în formă de cruce).

Cât de simțită a fost lipsa sa dela serviciu, în scurtul timp al zăcerii sale la Turnu-Măgurele, dovedește faptul că guvernul s'a alarmat curând și Primul Ministru a venit în persoană să se convingă dacă poate sau nu să părăsească patul. A nemerit chiar după operație.

Davila și-a dat bine seama de rostul nemărturisit al acestei vizite și de neîncrederea ce o desvăluià. El, omul datoriei, ar fi suferit orice rană în carnea sa, dar nici una cât de mică a amorului său propriu. Işi păstră cumpătul și primì pe oaspele său cu toată cinstea cuvenită, dar totdeodată, chemând soldatul ce-l îngrijià, îl puse, ca și cum ar fi fost în ordinea firească a lucrurilor, să scoată de după pat și să ducă afară în văzul tuturor ligheanul plin de scame sângerânde, urme ale operației.

Impresia produsă ținù loc de orice explicație.

Antraxul n'a fost însă decât o suferință relativ scurtă a lui Davila. Ceeace la chinuit mai îndelung, aproape tot timpul răsboiului a fost o nevralgie sciatică, de care nu și-a îngăduit răgaz ca să se caute, umblând mereu călare sau cu trăsura, iar pe jos numai sprijinit într'un toiag, căci altfel nu puteà pășì. Deosebit de aceasta, iarna neobișnuit de grea din 1877—78 petrecută mai mult sub cort sau în bordeie, îi redeșteptase vechile reumatisme, așà că la întoarcere din campanie sănătatea sa lăsà foarte mult de dorit.

Nu erà nici acum momentul de a ședeà în repaos. Prezența sa în atâtea locuri erà indispensabilă și el își reîncepù viața

de osteneli și de decepții, care trebuià să-l ducă la un sfârșit grabnic.

Independența României inaugurase o stare de tranziție în toate resorturile Statului și o eră de prefaceri începeà pentru toate instituțiile. Modificarea Constituției aveà să consfințească această operă. De mare importanță erà reorganizarea armatei și la aceasta DAVILA erà foarte atent, căci acum ca și altădată îl preocupà chestiunea organizării Serviciului Sanitar, pe aceleași baze pe care oștirea își urmà desvoltarea. Imediat după întoarcerea din Campanie el întrunì în comisiune pe toți medicii principali în activitate, cu propunerea d'a întocmì un proiect de reforme.

Incă din Maiu 1878 reîncepeà să raporteze Ministerului toate nevoile și neajunsurile serviciului, punând mare insistență spre a se aprobà remediarea lor în chipul ce-l socotià cât mai economicos pentru tezaurul public. Erà îngrijat în special de insuficiența personalului medical în proporție cu extensia armatei. Armata teritorială erà lipsită de medici și el nu lipsise de a arătà că tocmai această trupă «*fiind cea mai numeroasă, compusă din fiii cei mai aleși ai țării, merită toată solicitudinea și că misiunea atât de importantă de Medic Șef al unui regiment teritorial, trebuie încredințată unui Doctor în medicină cu un grad superior*».

In Decemvrie acelaș an, proiectul asupra reorganizației Serviciului Sanitar al armatei erà gata și înaintat Ministerului odată cu un plan de fixarea cadrelor în conformitate cu cerințele serviciului și cu unitățile tactice, precum și modul de funcționare al acestui aparat întreg, atât în timp de pace cât și în timp de răsboiu.

Trei ani, în cari el n'a încetat de a repetà cererile și propunerile sale, au trecut, până ce o parte din nevoile mari ale serviciului au început a fi satisfăcute. In acest răstimp creditele acordate pentru material s'au ridicat la suma de abià 60.000 lei, cu cari, după cum arătà, nu s'a putut decât reparà ambulanțele cele vechi, deteriorate în timpul campaniei și s'au înființat câteva trăsuri pentru farmaciile divizionare, pe când în Depozitul chirurgical al armatei nu se aflà material, nici pentru un singur furgon de ambulanță și cele treizeci regimente de re-

zervă înfiinţate atunci, n'aveau nimic din cele trebuincioase.

Multă bătaie de cap, alergătură şi stăruinţă i-a trebuit din nou, pentru a reîncepe toate ca şi cum n'ar fi existat niciodată, căci la toate trebuià mare cheltueală de insistenţă şi elocinţă spre a dovedì nu numai utilitatea lucrului ci şi urgenţa. Energie şi răbdare nesfârşită a dovedit el, smulgând din mâna prea parcimonioasă a Guvernului, bucată cu bucată, o nouă zestre sanitară pentru oastea sporită a României independente. Au mai trebuit alţi doi ani pentru realizarea planului său complet, căci erà hotărît să nu renunţe la nimic din inventariile, pe cât de judiţioase pe atât de conştiincios întocmite, pe cari le prezintase ca deziderate şi a sfârşit prin a obţine aproape tot. In anul 1883 se puteau fălì cu materialul sanitar ce se aflà în depozit, atât el care-l crease, cât şi armata care dispuneà de tot ce trebuie pentru transportul şi ospitalizarea răniţilor întocmai ca armatele occidentale.

Nu este de mirare, incontestabil, că atâta agitaţie, ba chiar luptă aprigă, pentru îndeplinirea misiunii înalte cu care erà învestit, după treizeci de ani de încordare şi perseverenţă au avut ca rezultat sleirea repede a forţelor sale fizice. Este însă de sigur de mirare că, în cursul neîncetat al preocupărilor sale obişnuite şi fără a pierde firul acestora, DAVILA mai găsià mijloc de a se interesà de o sumă de lucruri ce-i păreau neapărat de pus la cale, fiindcă erau obşteşte utile sau înălţătoare pentru anumite cercuri, în special cele medicale. Astfel în 1880, cu ocazia serbării jubileului de 25 ani dela fundarea Şcolii de Medicină, propuse Corpului medical organizarea unui congres ştiinţific naţional, întrunind medicii, veterinarii şi farmaciştii.

Din diferite motive congresul a tot fost amânat şi evenimente independente de activitatea sa, i-au împiedecat ţinerea până în Octomvrie 1884, când, spre mâhnirea tuturor aderenţilor, neuitatul lui iniţiator nu mai erà.

In chestiunea instrucţiei militare în şcoli, am mai spus că tot DAVILA fusese iniţiatorul, fiind creatorul Corpului micilor Dorobanţi. Cu mare ardoare şi dragoste s'a ocupat din nou de această instituţie acum când învăţase a-i preţuì toate foloasele.

Dealtfel dovada cea mai bună că el erà sufletul ei, a fost c'a dispărut îndată după moartea sa și desființată rămase vreo douăzeci de ani.

După proclamația Regatului, starea financiară a țării fiind simțitor îmbunătățită, se putù da o mai mare desvoltare mijloacelor de cultură și învățământ în popor. DAVILA se devotă cu totul acestui nou curent în ce puteà să se folosească de competența sa. Datorită intervenției sale active s'au înființat laboratorii de chimie la Școala de agricultură, la Școala de poduri și șosele, la Școala de comerț și la Monetăria Statului. N'a fost străin nici de înjghebarea laboratorului Facultăților de științe din București și Iași și a celor mai mici de pe la licee.

« *Toate aceste laboratoare* — scrià el într'un memoriu — *pot să fie considerate ca isvorîte din laboratorul de Chimie dela Colțea de sub direcțiunea d-lui Dr. Bernath* », dar creat de Davila la Spitalul Militar, de unde apoi fusese mutat.

Rolul acestui laborator în 1882, când el se exprimà astfel, ajunsese imens nu numai în instrucția publică, dar încă și în economia națională, în medicina judiciară și în poliția sanitară numai după urma impulsului ce i-l dase creatorul său. Acì s'au studiat între altele mai toate apele minerale ale țării, bogăție pentru punerea în valoare a căreia, DAVILA se silià în tot chipul. In interesul acestei valorificări el și fundase încă dela 1869 prima noastră « Societate de Hydrologie ».

Mai fundase pe aceleași vremuri și alte societăți, apoi și reviste cu toate că el însuși nu publicà mult, căci n'aveà timp disponibil și este știut că pentru a fi autor fertil trebuie timp mult. Nici operă științifică pură n'a putut face, cu toate că erà chimist eminent, dar — cum a scris elevul său C. ISTRATI — să ne întrebăm dacă acest om care în timp de douăzeci și cinci de ani s'a sculat dimineața la patru și s'a culcat la zece seara sau mai târziu, reușind deabià să facă față la tot ce se cereà dela el pentru binele acestei țări, ar mai fi putut face și cercetări științifice ? — « Și în definitiv ce ar fi folosit țării, dacă el ar fi contribuit cu cercetările sale a umple câteva mici goluri în știință, ar fi reușit în câteva sinteze ? Ce ar semnificà acestea pentru țara noastră, în aceà epocă, alăturea cu sinteza marelui corp medical român efectuată de el ! ? Dacă el ar fi fost reținut

în laborator, puteà oare să producă ceeace am văzut, mai scump țării noastre decât orice studii ce ar fi publicat în analele de chimie!?» Erà însă un emulator și un mare vulgarizator.

La «Societatea pentru învățătura poporului român» DAVILA a fost unul din cei mai inimoși pionieri. Câte lucruri frumoase și folositoare de sigur se mai realizau din îndemnul și cu sfaturile acestui incomparabil educator, dacă nu l-ar fi doborît suferința!

* * *

Dacă Independența și Constituția cea nouă au avut consecințe în general bune pentru viitorul țării, au avut în schimb și unele urmări deplorabile ce s'au manifestat în spiritul public și vieața de societate a națiunii. Stabilitatea asigurată, garanții mai mari în întreprinderile de orice natură, deteră o încredere sporită în sine și deacì o îndrăzneală ce uneori nu erà justificată de nici o capacitate dovedită, sau chiar probabilă. Aceasta avù de rezultat o concurență întețită pe toate tărâmurile.

Politica ajungând să precumpănească în curând ca factor hotărîtor în prefacerile cu tendință progresistă de toate zilele, introduse în luptele pentru carieră aceleași mijloace neleale, aspecte imediate ale micimii de suflet și ale pervertirii caracterului, pe cari le adoptase luptele de partid: patima oarbă, ura și defăimarea. Destrăbălarea atinse culmea distrugând până și spiritul de corp, respectul ierarhiei, ba chiar simțul demnității. Un timp armata a suferit greu de această racilă națională. A fost epoca în care militarii puteau face parte din Parlament. Atunci s'a molipsit și Serviciul Sanitar.

S'ar fi putut crede că DAVILA, ca unul ce nu făceà și nu făcuse niciodată politică, ferindu-se de orice pacturi și clică, strict imparțial față de rivalități, ar fi trebuit să rămână la adăpost de consecințele unei atari stări de lucruri. Direct nu l-ar fi atins în nici un caz, pe el care erà mai presus de combinații josnice și nu se lăsà târît în nici un fel de compromis. Dar nu putù să scape dela o vreme, de lovituri indirecte, devenind ținta unor mașinațiuni ascunse cu scop — nici mai mult nici mai puțin — de a-l înlăturà din calea unor vânători de situații.

O situație mai înaltă decât aceà pe care o ocupà el nu ambiționà deși — acum când patriotismul său erà recunoscut de toți — deosebit că i s'ar fi cuvenit, ar fi făcut figură neîntrecut de bună și ar fi fost, netăgăduit, de cel mai mare folos țării ca înalt demnitar al Statului, fie Ministru al Instrucțiunii, fie chiar Prim Ministru. S'au temut poate unii mari că ar nutrì speranțe în acest sens și s'ar puteà întâmpinà deodată în el un concurent cu atât mai serios cu cât — fără nici o îndoeală — toată țara ar fi fost de partea lui. In tot cazul mari cu mici se uniră tacit pentru a-i face neajunsuri, cu scop de a-l micșorà și umilì, sau cel puțin spre a-i nimicì prestigiul și influența, deocamdată prin restrângerea atribuțiunilor și prerogativelor legate de locul ce-l ocupà.

Mai întâiu începură a-l nesocotì. Se trecù peste el în luarea de dispoziții în Serviciul Sanitar, ba, chiar noui directive se hotărau în câmpul său de activitate, fără a se fi luat avizul său prealabil. In schimb propunerile sale erau puse direct la dosar. Zece rapoarte din 1880 și 81 înaintând proiecte pentru reorganizarea serviciului rămân fără nici un răspuns din partea Ministerului și pe când el cereà mereu să se consacre prin lege «principiul unității de direcțiune», cei ce ținteau la succesiunea sa, cercau să dea curs liber inițiativei lor mai ales pe căi lăturalnice.

Deprins de aproape treizeci de ani să lupte și cu seninătatea conștiinței împăcate, idealistul ce erà în el, nu-și putù da seamă dela început de ostilitatea crescând în jurul său și DAVILA, dreptul, își urmà calea dreaptă ca întotdeauna.

Criza izbucnì cu ocazia aducerii în desbaterile Parlamentului la 1882, a Legii Serviciului Sanitar al armatei. Atunci cărțile se dară pe față. Odată cu desvelirea adversarilor săi printre aceia pe cari nu-i considerase altădată și nu-i tratase decât ca niște buni camarazi, mai da de urma unei adevărate conspirațiuni organizate solid și părând a aveà drept cuvânt de ordine — cum scrià chiar el unui elev devotat — «Să scăpăm de Davila»!... Ce indignare, dar și desgust, l-o fi cuprins la aflarea odioasei atitudini ascunse sub ipocrizia unor relații ceremonioase și, în aparență, cordiale, nu este greu de închipuit.

Ei bine totuși, el n'a avut nici o ieșire violentă, nici un gest

necugetat, chiar în acrimonia discuțiilor în sânul Consiliului medical consultativ, care reluând proiectul asupra organizației Serviciului Sanitar al armatei, adormit în cartoanele Ministerului încă dela 20 Decemvrie 1878, îi modifică redacția în favoarea celor interesați personal la aceasta. Făcù însă, foarte cumpătat și demn, un «memoriu» pentru Ministrul de Răsboiu în care, pe lângă protestul său, se vede deslușit firul infamiei puse la cale.

«Este pe deplin știut — scrià Davila — că actuala lege a Serviciului Sanitar a fost, în unele articole, cu dinadins întocmită spre a lovì în persoana mea și, chiar în Consiliul superior al armatei, sub președinția d-voastră, s'au rostit cuvinte de pasiune și personalități în contra cărora ați găsit de cuviință a protestà.

«Ambele ședințe ale Consiliului medical superior au dovedit cu prisos cum d-nii Medici superiori ai armatei înțeleg aplicarea legii și rolul ce doresc a da Secretarului Consiliului, neadmițând nici că poate fi un vice-președinte [1]) al acestui Consiliu, delegat al d-voastră, nici vreun alt drept de superioritate decât numai vechimea.

«D-l Doctor Severin s'a crezut chiar în drept a lovì în persoana mea, propunând ca să fiu numit Inspector de circumscripție chiar în afară de Capitală, la Craiova sau Iași rezervând postul permanent din București d-lui Doctor Theodori pe motivul că are cinstea de a fi medicul particular al Maestăților Lor.

«D-l Doctor Fotino, trecând cu vederea orice este demnitate a crezut că moderează propunerea d-lui Doctor Severin, oferindu-se a mă înlocuì la nevoie în inspecțiile circumscripției mele, ca să nu fiu sustras dela interesele mele personale, dar văzând refuzul meu absolut și declarația mea hotărîtă că nu pot primì o poziție inferioară, a crezut că-și înfrumusețează rolul declamând cu fraze pompoase că mai sunt trebuincios armatei, că luminile mele, experiența mea, frumoasele exemple ce am dat și voiu da încă întregului personal, fac prezența mea deapururea prețioasă, etc.

---

[1]) Președinte erà Ministrul de Răsboiu, pe atunci General G. Anghelescu.

«Aceste cuvinte elogioase, trebuià d-sa să le rostească în Senat căci după propunerea d-lui Doctor Severin şi asentimentul tacit al tuturor membrilor, nu puteau fi considerate decât ca o luare în râs.

«D-nii Doctori Fotino şi Severin, cari evident, au vorbit în calitate de senatori iar nu ca medici militari, au explicat cum înţeleg rolul de Şef de secţiune, Secretar al Consiliului, în loc de a aşteptà ca regulamentul legii să-l explice şi au dovedit deajuns în faţa d-voastre că, la întocmirea legii, au fost călăuziţi de alte dorinţe decât binele serviciului».

După ce face un istoric amănunţit al serviciului întreg, creat numai prin munca sa fără preget, arată că silinţele sale de a mai aduce îmbunătăţiri instituţiei medicilor militari sunt ţinute în lanţuri de patru ani şi continuă:

«Nu este de crezut că Parlamentul, atât Senatul cât şi Camera Deputaţilor, au votat această lege în deplină cunoştinţă de cauză şi au ghicit scopul ei ascuns de a se umilì gradul meu şi a se distruge unitatea de direcţie care niciodată nu poate fi realizată de un consiliu neresponsabil...

«Numindu-mă pe mine Inspector de circumscripţie, când până astăzi am fost singur Inspector General cu o vechime de 22 ani în grad, se calcă drepturile mele de grad superior; o dovadă despre aceasta este că Medicii Coloneli cari compun Consiliul medical superior s'au crezut îndreptăţiţi a propune să fiu numit la o circumscripţie de afară, eu, şeful lor de 22 ani şi declară mai departe că nu pot fi constituiţi în Consiliu, fiind numai Medici de Corp de Armată. Pretind deci numirea de Inspectori Generali.

«După dispoziţia ce aţi luat numindu-mă Inspector al circumscripţiei Capitalei, mă simt lovit nu numai pe nedrept dar chiar contra legii; consider poziţia mea ilegal desfiinţată şi mă socotesc suprimat ilegal, ceeace este echivalent cu izgonit din armată.

«Demnitatea mea nu-mi permite a ocupà o funcţiune umilită şi camarazii mei din armată ar aveà dreptul să mă dispreţuească dacă aşi suferì o astfel de lovitură fără de a protestà. S'ar puteà crede că am meritat-o sau că există în trecutul meu o pată care a provocat-o.

«Prefer o anchetă asupra vieții mele întregi, decât o înjosire, o pedeapsă morală și, numai dacă mi se cuvine să fiu osândit, umilit și degradat, atunci să fie aceasta conform legii!»

Mai departe, repetă că dacă se desființează funcțiunea de Inspector General al Serviciului Sanitar, numai are ce cătà în armată, căci a fi coborît la gradul de Inspector de circumscripție, căruia în deriziune i se menține calificativul de *general*, nu primește, privind aceasta ca eliminarea sa piezișă din rândurile oștirii. Termină cerând un concediu de șapte luni, echivalent cu punerea în disponibilitate.

Erà firesc ca procedeele meschine de care se uzà față de el să-l fi adus în pragul exasperării. Când însă la toate intrigile se adăugă și o mizerabilă campanie de presă, denaturând faptele și insinuând că «Șeful Serviciului Sanitar n'a simțit trebuința unei complete reorganizări a acelui serviciu în urma răsboiului și a rămas adormit asupra regulamentului din 1861», nu-și putù stăpânì revolta sufletească. Se simțì dator să răspundă respicat, «în interesul istoric al Serviciului Sanitar, în interesul adevărului și al demnității pe care fiecare trebuie să o păstreze față de opinia publică, când se discută modul cu care-și îndeplinește funcția ce-i este încredințată», restabilind înfățișarea reală a cauzei, expunând partea inițiativei sale și partea de răspundere a tuturor. Incheià printr'o declarație categorică deși simplă, ca o mustrare și o învățătură pentru ambițioși lipsiți de scrupule:

«In timp de treizeci ani de când servesc țara, n'am cules altă avere decât reputația, că am muncit cu desinteresare pentru binele public; nu pot dar să permit nimănui de a diminuà acest capital moral care rămâne și averea copiilor mei» [1]).

Mărinimos, leal și plin de o sinceră solicitudine pentru membrii Corpului medical, el n'ar fi făcut nici o obiecțiune la o urcare în grad în scop de îmbunătățire a serviciului, chiar a unora ce n'aveau alt titlu la aceasta decât vechimea. Dar când urmà ca această măsură, cu totul lipsită de interes general, să dea prilej unei coborîri a sa, unei știrbiri a privilegiilor ce-i consfințise lui o vechime mai mare și atâtea merite pe cari nici

[1]) «Ostașul» dela 15 Februarie 1882.

duşmanii nu i le-ar fi tăgăduit, erà în dreptul său de a se apărà din toate puterile.

O soluţie avantajoasă pentru toţi, singura echitabilă faţă de persoana lui DAVILA, ar fi fost ca mai înainte de orice altă schimbare în ierarhia Corpului medicilor militari, să i se decearnă lui gradul superior pe care-l câştigase în mod strălucit şi erà îndreptăţit să-l aştepte încă dela 1878. Dar aceasta şi erà singura soluţie de care pare-că se ferià Guvernul. Este adevărat că în Adunarea Deputaţilor se votase în anul 1880, înaintarea sa ca recompensă, dar acest început de dreptate fusese zădărnicit pe urmă de legea bugetară a exerciţiului ulterior.

După curmarea brutală a carierei năpăstuitului, Parlamentul din nou răsună de propuneri în favoarea sa. Erau acum simple paliative sau corective cari se vânturau. Oameni mai buni dar naivi socoteau că i se cuvine o compensaţie (!?) spre a îndulcì fierea ce i se dase de băut, şi cerură pentru el o recompensă naţională, ca şi cum răni morale s'ar puteà închide cu o îndestulare bănească!

Faţă de această milostivire târzie şi searbădă, ne-la-locul ei, mândria sa se aprinse şi ridicând capul albit la muncă, sus, mai presus de orice mârşăvii omeneşti, sfidând noui înjosiri, DAVILA făcù cunoscut că nu va puteà primì nici pensie nici recompensă bănească ca plată a răsturnării sale!...

Rezultatul? — Zdruncinarea definitivă a sănătăţii bună-rea de care se mai bucurà şi de care s'ar mai fi folosit mult ţara dacă ar fi fost ocrotită. Dar lui nu i-au lipsit după loviturile soartei de care se resimţise îndeajuns, nici loviturile grele ale pizmaşilor şi hainilor, cari nu pot fi tămăduite de nici o filosofie, ci rod în carne vie, mai rele decât otrava!

Biata inima sa trudită şi chinuită atât amar de timp, ţinută în frâu adesea numai de voinţa sa extraordinară, nu mai rezistă la noua ei încercare şi-şi pierdù măsura cu totul. Erà d'acuma un invalid, un om sfârşit, «o oală spartă» cum spuneà melancolic unor intimi ai săi...

Că i s'a refuzat punerea în disponibilitate şi c'a mai fost reţinut în serviciu cu promisiuni şi neadevăruri, sunt detalii; în starea în care erà în 1883 puteà să-i fie indiferentă orice întorsătură a evenimentelor. Concediul care nu-i fusese aprobat ca

soluție a diferendului trebuì să i se dea în curând forțat pentru motiv de boală, dar nici nu se îndurase a-și părăsì slujba până când se simțì pe deplin istovit.

Dureroasă, grozavă, a fost ultima sa iarnă. In căsuța sa tristă, aproape singur, pironit în nemișcare, a petrecut trei luni de zile negre și nopți de nesomn, de sbucium și căinare, căci suferința sa cea mare nu erà asistolia, nu angina precordială; erau gândurile... Opera vieții sale de silință și devotament o vedeà săpată la temelie și amenințată de surpare... Principiile mari cari călăuzise activitatea sa în interesul țării și spre binele serviciului, fiind călcate în picioare, răspunderea sa erà înlăturată; dar nu rămâneà el expus la învinuirea de nedestoinicie și desconsiderația viitorului?... De sigur rivalii săi năzuiau la aceasta...

Va mai puteà la timp, prin sfaturi și îndrumări să restabilească ordinea în starea de perturbații ce se anunță deacum?... Dar calomniatorii, nu puneau ei la îndoeală realitatea boalei lui?...

Dacă primăvara anului 1884 aduse o ușoară îndreptare în starea sa atât fizică cât și morală, aceasta — nici vorbă — n'a fost efectul gestului de generozitate fățarnică al Guvernului, care în Martie, când i se puteà prevede sfârșitul apropiat, se înduplecà a-l înălțà în rangul ce trebuià să-i dea de mult. Nici nu se lăsà el amăgit în privința înțelesului și valorii acestei manifestațiuni silite, chiar când pompos, teatral, unul din conspiratori în ținută de gală, declamà în fața sa: «Corpurile legiuitoare, Țara întreagă, recompensează meritele d-voastre, etc. etc»....

«*Această cinstire* — scrià atunci fostului său elev STAVRESCU — *nu mă privește personal ci este o onoare pentru întreg Corpul medical*», iar unui prieten, Colonelul N. RACOVITZĂ: «*Totul se sfârșește spre gloria Corpului medical*»... și adăugà cu amărăciune: «*La aceasta trebuià să se gândească anul trecut, dar nu se gândeau decât să mă distrugă*»....

Alt gest, un gest nobil — Regele venind să-l vadă — a fost ca un balsam pentru rana sa sufletească. Regele CAROL, figură impunătoare de tact și rezervă înțeleaptă, care nu guvernà nici nu pășià la discuție, nu uitase pe credinciosul său DAVILA. El

nu puteà să intervină direct dar procedà prin impresii și manifestația Sa spontană, pe de o parte răzbià îndărătnicia unei politici odioase, și puneà lucrurile la punct, pe de alta aduceà în casa unui mare nedreptățit suferind, ca o rază de soare în primăvară, binefacerea augustei și caldei Sale simpatii.

Alinarea morală ce i-o produse mărturia cordială, solemnă și decisivă a Suveranului, fu urmată de o înviorare destul de repede. După câteva săptămâni dormià și se hrănià aproape normal. Stabilit pentru întremare mai desăvârșită la Sinaia, dobândì oarecare speranță și încredere în forțele sale.

«*Je suis si bien, qu'il me semble que je n'ai jamais été malade*» scrià Maiorului Perticari, ginerele său. «*J'ai besoin de revivre en société, de sortir de l'isolement de la chambre de malade*»... Dar tot mai suflà greu și-l obosià tare suitul scărilor sau mișcări repezi. In schimb, odată cu instalarea Perechii Regale acolo, fu înconjurat de cele mai drăgălașe atențiuni ale Reginei și de o amicală solicitudine a Regelui, un belșug de îngrijiri cari pare-că se întreceau ca să-l facă să uite cât suferise în trecut. Scrià despre ele cu recunoștință. Aveà însă o grijă și o mărturisià astfel:

«*Le Roi me dit des amabilités que je n'ose écrire, j'ai peur déja que quelques échos n'éveillent l'envie*». Ar fi putut zice: «l'envie de me nuire encore ...».

Sărmanul, nu se înșelà. In curând primià un ordin al Ministrului, punându-i în vedere că, fiind acuma sănătos, ar fi cu cale să înceapă inspecțiile. Urgia aceasta îl surprinse neplăcut; erà însă omul datoriei. Se supuse și plecă... să moară la datorie.

Erà pe călduri tropicale: deacuma boala merse repede.

Când se întoarse pentru cea din urmă oară în căsuța sa, nu mai puteà nici să stea culcat căci se înnecà și se chinuì câtva timp într'un scaun. Vedeà venind mântuirea, resemnat dar obidit. Nu ținea la viață; decât îl legà de atâtea vieți atâta bine pe care-l făcuse și ar fi dorit să-l mai facă. Aveà tot dreptul să spună prietenilor ce-l vizitau: «Prin inimă am trăit, prin ea mor... ».

Totuși voià să mai spere căci comoara de bunătate din inima sa erà nesecată și-l înspăimântà jalea din jurul său, gândind la

nenorocirea celor iubiți pe cari-i părăsià. Auzì pe un fost elev, devenit prieten, GRECESCU, suspinând într'un colț și simțì o mare durere... «Vă rog — îngână oftând — scoateți de acì pe bietul netot»!...

Se stinse în ziua de 26 August, în vârstă de 56 ani, dar părând mult mai bătrân, așa-i brăzdase suferința frumoasa sa față, icoana inteligenței cele mai sclipitoare și a simțirii distinse, divine.

Masca morții săpà 'n trăsuri mai adânci expresia voinței sale irevocabile; voința aceea căreia într'atâta-i consacrase puterea sa încât îl trădase rezistența fizică necesară pentru a răzbì necazurile și cursele vieții; voință luminată, închinată toată binelui celor mulți pe care-i iubise adevărat, neclintit... Și acuma îl plângià o omenire întreagă. Căzuse pradă morții, dar viu tot erà în mii și mii de inimi.

Decorații, coroane, discursuri, nu merită mențiune. Sunt simple trivialități când este vorba de un om ca DAVILA!

Simbolul unei aurore în cultura noastră națională, el doarme somnul de veci într'un loc frumos — loc de verdeață și de odihnă — parte din fosta sa grădină, unde odinioară fu tabăra lui TUDOR VLADIMIRESCU, simbolul Renașterii noastre naționale; — un petec de țară de două ori sfânt!..

* * *

Capacitatea lui DAVILA ca intelectual, ca factor de cultură și de ordine, ca om de concepție și acțiune, o spune opera sa măreață, opera care cu un merit egal ar fi împodobit o carieră chiar mult mai lungă. Au mai spus și alții cât erà de distins, atrăgător, vioi și larg în vederi; în ce grad aveà darul cuvântului, cum știà să deslușească, să convingă și să se impună; înfine, ce entuziasm, ce energie și ce chibzueală puneà în tot ce întreprindeà.

Ceeace este mai puțin cunoscut, este valoarea fondului sufletesc ce se ascundeà sub aspectul rigid, adesea sever, uneori chiar aspru, al marelui bărbat.

Mai întâiu, de netăgăduit, el, model de conștiință și de disciplină, dovedind continuu întrucât da uitării persoana și in-

teresele proprii când binele public erà în joc, aveà dreptul să fie cât de exigent față de cei ce trebuià să-l ajute în greaua sa sarcină, cu atât mai mult că în purtarea sa, oricum ar fi părut la prima vedere, domnià spiritul dreptății. Cât însă erà el lipsit de orice răutate, reeșià limpede din faptul că uzà de o măsură pentru toți și când erà nevoie, mustrà tăios și intransigent chiar pe aceea cărora le da mereu probe de iubire, chiar pe ai săi.

Cusurul său cel mare a fost francheța, *cusur* în lumea noastră. Dacă în plus i s'a luat în nume de rău o nervositate, ce câteodată devenià irascibilitate și chiar mânie, trebuià să se țină socoteală de mediul pretențios, schimbăcios și prea des ostil pe față, în care muncià; munca sa atunci luà fața unei cazne și i se iartă unui om căznit, când își iese din fire.

Apoi pete sunt și în soare, dar cine le observă? Cine le pomenește, când cugetă cât datorește soarelui? Și el, așà de strălucit, nu erà decât un om, un biet om jertfit dintru început și până la urmă, căci pe lângă agonia morală în care-l cufundase nenorocirea în familie, nu a fost la nici un moment cruțat de decepții amare, de ponoase nemeritate și de umiliri infame.

Să nu se uite închiderea Școlii lui Davila un timp, când d'abià, cu multă greutate, o înființase și întreținuse cu cheltueala sa (1856)!

Să nu se uite destituirea sa dela Direcția Generală Sanitară ca urmă a unei cabale (1864)!

Să nu se uite desființarea Școlii sale în floare, spre a-i substituì Facultatea de Medicină, când amândouă aveau putința de a ființà alături; apoi nesocotirea dreptului său la decanat!

Să nu se uite mizerabilul proces dela Iași (1871) care i s'a înscenat în schimb!

Să nu se uite cum ani dearândul, în îndeplinirea mărețului său plan pentru organizarea ambulanțelor, a fost ținut în șah cu îndărătnicie!

Să nu se uite campania neghioabă dar veninoasă, ce duceau prin presă dușmani invidioși!

Să nu se uite, înfine, înjosirea neomenoasă cu care i s'a curmat cariera!

Și dacă ne gândim cât chin i-a pricinuit din timp în timp și lipsa de sănătate, suntem forțați să zicem: «Doamne! Dacă

altul ar puteà suferì mai mult decât a tras acest om îndelung răbdător, ar fi un nou Messia!...

Iată deci toată explicația salturilor voei sale.

Voie bună aveà DAVILA, din fire, cu prisosință și nici nu și-o părăsià degeaba. Dar se zbârlià și se burzuluià în fața neglijenței, a neascultării, a relei voințe și mai ales a relei credințe. Cei ce i-au cercat mânia n'au avut decât să și-o impute lor înșiși și dac'a avut el vreo vină, apoi multe a răscumpărat milostenia sa fără margini.

Cu toată adversitatea soartei și în disprețul loviturilor primite, DAVILA, după urma bunătății sale a cunoscut fericirea. Și se înțelege, căci ceeace cereà el dela viață, nu erà belșug de deșertăciuni lumești ci un simplu ecou al simțirii sale arzătoare, toată de iubire pură și devotament fără preget. Virtutea-i erà călăuza în vieață și fiind iubirea baza virtuții, în focul iubirii a întruchipat idealul vieții sale: Să iubească și în schimb să fie iubit! Aceasta fu tot ce dorià.

A iubit cu ardoare, cu patimă, cu evlavie... pe ai săi, pe amici, pe elevi, pe orfani și pe bolnavi, deopotrivă. La toți le da sprijin, îngrijiri și mângâiere; pentru oricare din ei erà gata să-și dea și viața. Cum i-a iubit pe ai săi poate servì de exemplu oricui. In orice timp și orice împrejurări, de aproape sau de departe, ei erau obiectul preocupărilor sale și părțile din corespondența sa cari desvelesc grijile și sentimentele sale de tată, sunt cele mai impresionante. In această privință ca și în rolul său de soț are aceleași accente sincere și calde.

Rămas, într'o vară singur, scrie:

«*Jamais la solitude ne m'a pesé davantage... J'ai passé la journée seul à la maison à penser à toute notre petite famille... Dire combien je trouve notre séparation pénible m'est impossible... Papa n'a qu'une pensée, sa chère petite famille, sa chère femme. Vous ne saurez jamais combien votre absence de l'année dernière m'a laissé de tristes souvenirs; je n'en suis pas encore guéri et je ne recommencerai pas pour tout au monde*».

Și mai târziu:

«*Ecris-moi souvent car tes lettres me font le plus grand plaisir. Ce sont les seules consolations dans ma solitude et tu n'imagines*

pas le chagrin que j'éprouve de voir ton silence; ne sois donc jamais négligente avec ton grognon de mari, tes paroles, tes lettres me calment, sois en donc moins avare».

Aşà mereu ne întâmpină dragostea ce o manifestă pentru viaţa în familie. Se vede clar cum nu trăià el decât *pentru* şi *prin* copiii săi.

O slăbiciune a sa erau copiii îndeobşte şi tineretul, care pentru solicitudinea sa părintească erà tot numai un copilet; întreg pare că-l înfiase şi-l împărtăşià cu bogăţia sufletului său, spre a-i sporì simţirea. Cea mai duioasă atracţie îl făceà să se plece cu precădere înspre cei plăpânzi, sărăcuţi şi oropsiţi. Pe aceştia-i desmierdà cu drag şi-i părtinià făţiş.

Dar bunătatea lui DAVILA nu se revărsà numai asupra celor cunoscuţi de el, sau cari năzuiau la ea, ci şi asupra nenumăratei mulţimi a celor fără nume cari luptă din greu toată viaţa, nevoiaşi şi obijduiţi, sclavi obscuri ai datoriei. Pe toţi de s'ar fi putut, i-ar fi strâns în jurul său, sub scutul ocrotirii sale, în preajma împrospătătoare de puteri şi nădejde a făpturii sale alese. Se duceà însă — fiindu-i mai uşor — însuşi la ei, distribuind binefaceri de tot felul, ajutându-i cu vorba şi fapta, lecuindu-i la trup şi la suflet, ba încă smulgându-i dela pieire cu primejdia existenţei sale. Iubirea şi bărbăţia unite atunci în fiinţa sa erau pentru norod Providenţa.

Sunt fapte ce grăesc mai cu putere decât orice vorbe. Ca stele luminoase ele lucesc prin bezna zilelor fără de bucurie ale unei vieţi de sacrificii. Sunt faptele eroice de cari nu sunt capabili decât cei ce trăesc pentru alţii, simt cu durere suferinţele semenilor lor şi ştiu să sufere orice pentru ei. Şi aşà erà DAVILA. Lui nu i-au lipsit zile fără soare, dar nici n'a fost firea sa străină de eroismul plin de foc, de dărnicie şi mărinimie.

Să amintim cum s'a expus în atâtea epidemii şi a pătimit adesea, contractând în 1865 tifos la căpătâiul ocnaşilor, decimaţi şi părăsiţi de toţi, din Telega.

Să amintim cum, în Franţa la 1851, rupându-se un pod, în timpul trecerii unui regiment, pe care-l însoţià ca medic, se

aruncă fără ezitație în apă și scoase la mal pe rând mai mulți soldați ce se înnecau.

Să amintim cum la 1860, un tânăr confrate fiind bănuit c'ar fi otrăvit un om cu o rețetă a sa și amenințat de maltratare de o ceată incultă, DAVILA văzând că nu l-ar scăpà cu vorbe, luă sticla de doctorie și înghițì jumătatea rămasă neluată de mort. Increderea sa și curajul acesta convinse plebea întărâtată, că medicul nu erà de vină.

Să amintim cum la 1861 fiind provocat la duel de un subaltern primește a-i da satisfacție, iese pe teren și se expune gloanțelor adversarului, dar el însuși — o și declarase dinainte — nu trage.

Să amintim că la 1866, el a oferit fără teamă adăpost în casa sa Doamnei ELENA CUZA, îndurerată și îngrozită de detronare, liniștind și ocrotind o femeie virtuoasă în nenorocirea ei.

Să nu uităm evadarea sa plină de primejdii din liniile germane la 1870, spre a puteà servi mai departe țara sa natală. Să nu uităm disprețul de pericol ce-l arătà la 1877 și antraxul pe care-l dobândì perindându-se prin bordeiele infecte pline de muribunzi.

Să amintim înfine cum, fiind boala sa dejà înaintată, aflând într'o noapte că arde Azilul Elena Doamna, a fost într'o clipă la fața locului și, suit în dormitoarele unde dormiau cele mai mici dintre eleve, le-a obligat să se îmbrace în ordine și să evacueze sălile ținându-se de mână, două câte două, cântând liniștite ca la preumblare, fără ca el să trădeze emoția și durerea ce-i provocà dezastrul. Prezența și calmul său curagios au împiedecat panica. Nimeni nu și-a pierdut capul, dându-i ascultare cu încredere.

Dar câte la fel de frumoase, nu s'ar mai puteà amintì?

Cât a iubit DAVILA țara și neamul, au dovedit-o nu numai faptele sale mari, dar și o sumă de gesturi și obiceiuri luate, apoi mici preocupări constante, rarele sale distracții și mai presus de toate entusiasmul său mereu nou pentru tot ce respirà naționalism sănătos, tot ce puneà în lumină și favorizà vitalitatea rasei cu tradițiile și datinele ei bătrânești. Erà un admirator al frumuseții populației rurale și se minunà fără încetare de deșteptăciunea și firea aleasă ce aflase în ea.

De cum a cunoscut bine limba țării, s'a simțit pătruns de farmecul poeziei populare și a vibrat la auzul doinelor. Plăcerea cu care ascultà și recità versurile lui ALECSANDRI erà nespusă și trebuie să-i dăm luare aminte cu atât mai multă, cu cât asemenea gust nu prea erà răspândit, pe atunci, printre fețele simandicoase în lumea cărora trăià. Ceva mai mult: El a publicat cu cheltueala sa fără de a o spune, într'o prea frumoasă ediție (1867), «Doine și lăcrămioare». Apoi pentru a răspândì cât mai profuz această minunată producție a geniului plaiurilor și câmpiei românești, o distribuià ca premii nu numai la Azil ci și în toate școlile țării.

Același drag îl manifestà DAVILA pentru orice lucru de mână cu caracter pământean, țesături, cusături și 'n genere toată industria femeii din popor. O colecție unică de izvoade bine alese, cea mai bogată din țară, izbutise cu mare sârguință a sa și a soției, să înființeze la Azil, unde educația profesională organizată de el oferià o lature de artă națională curată. Stăruià mult pentru a lățì gustul frumosului la sate și nu i se părea nimic mai frumos decât creațiunile gustului ce găsià acolo.

Cele mai frumoase porturi țărănești ce se puteau închipui, au fost multă vreme acelea cu cari, în toți anii și toată vara, DAVILA își îmbrăcà soția și copiii. Apoi toate elevele Azilului, în zile de serbare, la preumblări și în vacanțe, la Brebu, purtau asemenea costume pe cari chiar ele și le lucrase în școală. Pare că cu toții, copii proprii și adoptivi, îi erau mai dragi când îi vedeà astfel. Și pentru societate a servit de învățătură această manifestație naționalistă, care din partea lui erà ca o formă de cult.

Un cult! De sigur, nu este prea mult a zice, că DAVILA a avut un cult pentru neamul ales de sufletul său: Neamul căruia își închinase vieața. Credința, speranța, caritatea sa, toate virtuțile creștine lui înnăscute, le-a depus pe altarul acestui neam și acest prinos ceresc l-a făcut fericit, căci poporul l-a răsplătit cu dărnicie, cu ce puteà da, cu ce aveà mai bun, cu sufletul său neprihănit.

Poporul, da, mulțimea modestă și umilă pe care el n'a privit-o de sus, mulțimea spre care și-a îndreptat pașii de câte ori a cătat la el și care «dela Porțile de Fier la mlaștinile Prutului,

dela Carpați la albia Dunării » — cum scrie ISTRATI — îl cunoștea bine; țăranii și soldații cari au dus la căminurile lor răsunetul activității și bunătății sale, făcându-i numele respectat și slăvit pretutindeni.

El, cel iertător, și-ar fi iubit chiar dușmanii, câți bruma erau, de n'ar fi fost ei vrăjmași ai binelui ce-l făceà. Dar toți l-au admirat și ei, căci nu le-a arătat, oricât l-au mâhnit, nici umbră de ură.

Poporul întreg — un pumn de invidioși și ambițioși, măcar și de cei *în vază*, nu reprezintă poporul — a simțit iubirea sa cu putere și inimile mulțimii i-au dat ecoul dorit, i-au dat pentru tot binele ce-l făcuse neamului, răsplata cea mai scumpă lui: iubire, fericirea sa.

Deaceea DAVILA, deși sdrobit de durere, nu s'a sfârșit desgustat de lume. L-a îmbiat până la urmă să mai dăinuească, chiar în puhoaiele negrii restriște, raza caldă a recunoștinței unei țări, de care n'a încetat de a aveà conștiință și care în ceasul morții, pătrunzând giulgiul rece al deziluziei, a fost pentru sufletul său leacul suprem, ultima cuminecătură. . .

* * *

Am scris aceste palide cuvinte de slavă îngenunchiat dinaintea umbrei glorioase a marelui bărbat, cu cugetul și inima închinate memoriei sale, cu prilejul centenarului zilei în care s'a născut, ca să fie o cucernică participare la serbarea ce i se cuvine și un îndemn pentru alții mai meșteri de a luà pana în mână spre a-l pomenì și ei.

De CAROL DAVILA nu se va vorbì niciodată destul.

Nihil non laudandum aut dixit, aut fecit, aut scripsit

(Velleius Paterculus)

8 Aprilie 1928

CAROL DAVILA